

Elisa Lönnblad & Tiia Täyränen

KEHOTUNNEKASVATUS

Opas varhaiskasvatukseen ja kasvattajille

Opinnäytetyö

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomikoulutus

2023

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tutkintonimike	Sosionomi (AMK)
Tekijä/Tekijät	Elisa Lönnblad & Tiia Täyränen
Työn nimi	Kehotunnekasvatus - Opas varhaiskasvatukseen ja kasvattajille
Toimeksiantaja	Haminan kaupunki
Vuosi	2023
Sivut	48 sivua, liitteitä 13 sivua
Työn ohjaaja(t)	Johanna Jussila

TIIVISTELMÄ

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on lisätä tietoisuutta kehotunnekasvatuksesta. Opinnäytetyön tuotoksena syntyi konkreettinen kehotunnekasvatuksen opas, joka tarjoaa tietoa ja vinkkejä kehotunnekasvatukseen lasten kasvattajille. Ensisijaisesti opas on kehitetty varhaiskasvatukseen, mutta sitä voi hyödyntää kuka tahansa kasvattaja tai aiheesta kiinnostunut. Opinnäytetyön teoreettinen tausta sekä tuotos on koottu varhaiskasvatusikäisten, eli 0–5-vuotiaiden lasten kehityksen näkökulmasta. Opinnäytetyön toimeksiantajana on Haminan kaupunki.

Opinnäytetyössä avataan varhaiskasvatuksen kontekstia sekä käsitellään varhaiskasvatusta ohjaavia asiakirjoja ja sitä, miten kehotunnekasvatus niissä ilmenee. Opinnäytetyö sisältää teoreettista tietoa kehotunnekasvatuksesta, mitä on myös hyödynnetty opasta laadittaessa. Teoreettinen tausta pitää sisällään kehotunnekasvatuksen kahdeksan aihetta, tunne- ja turvataidot, seksuaalisuuden portaat sekä leikin merkityksen kehotunnekasvatuksessa. Lisäksi opinnäytetyössä pohditaan, kenellä on vastuu kehotunnekasvatuksesta.

Opinnäytetyön lähtökohtana toimivat havainnot varhaiskasvatuksen työkentältä, jossa huomattiin puute yhteneväisestä linjasta kehotunnekasvatukseen liittyen. Epäkohtana huomattiin varhaiskasvattajien erilaiset näkemykset ja kokemukset kehotunnekasvatuksesta, mitkä ohjaavat kasvattajien tuottamaa kehotunnekasvatusta. Opinnäytetyön tavoitteena on rikkoa tätä tabua lisäämällä tietoa kehotunnekasvatuksesta.

Opinnäytetyön tuotoksen toteutuksessa menetelmänä hyödynnettiin opinnäytetyöpäiväkirjaa sekä havainnointia varhaiskasvatuksessa. Oppaaseen koottiin kehotunnekasvatuksen ydinasiat, jotta sen sisältö pysyy tiiviinä. Opas sisältää kehotunnekasvatuksen määritelmän ja yleistä tietoa siitä sekä sen kahdeksan keskeistä aihetta. Oppaaseen on koottu tietoa lapsen eri ikä- ja kehitysvaiheista. Lisäksi oppaassa on konkreettisia vinkkejä kasvattajille haastavien aiheiden puheeksi ottoon sekä kirja- ja lauluvinkkejä kehotunnekasvatuksesta. Kehotunnekasvatus koettiin aiheena tärkeäksi ja tietoisuutta siitä haluttiin lisätä tämän oppaan avulla.

Asiasanat: kehotunnekasvatus, varhaiskasvatus, seksuaalikasvatus, opas

Degree title	Bachelor of Social Services
Author (authors)	Elisa Lönnblad & Tiia Täyränen
Thesis title	Body awareness education - A guide for early childhood education and educators
Commissioned by	City of Hamina
Time	2023
Pages	48 pages, 13 pages of appendices
Supervisor	Johanna Jussila

ABSTRACT

The goal of this functional thesis is to increase the awareness of body awareness education. As a result of the thesis, a concrete guide on body awareness education was created. The guide offers information and tips on body awareness education for children's educators. Primarily, the guide has been developed for early childhood education, but it can be used by any educator, or anyone interested in the subject. The theoretical background and the output of the thesis have been compiled from preschooler's perspective. This means children from 0 to 5 years old. The client of the thesis is the city of Hamina.

The thesis opens the context of early childhood education and shows the documents that guide early childhood education and how body awareness education appears in them. The thesis contains theoretical information about body awareness education, which has also been used in the preparation of the guide. The theoretical background includes the eight subjects of body awareness education, emotional and safety skills, the steps of sexuality, and the importance of play in body awareness education. In addition, the thesis considers who is responsible for body awareness education.

The starting point of the thesis was observations from the early childhood education field, where a lack of consistent instructions was noticed in body awareness education. There are different views and experiences of early childhood educators regarding body awareness education. This is guiding the body awareness education produced by the educators and it is a problem. The aim of the thesis is to break this taboo by increasing information about body awareness education.

In the implementation of the output of the thesis, the thesis diary and observation in early childhood education were used as methods. In the guide, the core aspects of body awareness education were compiled to keep its content concise. The guide contains a definition of body awareness education and general information about it, as well as its eight central topics. The guide has information about the child's different ages and developmental stages. In addition, the guide offers concrete tips for educators to bring up challenging topics, as well as book and song tips on body awareness education. Body awareness education was felt to be an important topic and this guide was made to increase the awareness of it.

Keywords: body awareness education, early childhood education, sexual education, guide

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	OPINNÄYTETYÖN TAUSTA JA TOIMEKSIANTAJA.....	7
2.1	Varhaiskasvatus.....	8
2.2	Varhaiskasvatusta ohjaavat asiakirjat.....	9
2.3	Aiemmat tutkimukset.....	11
3	KEHOTUNNEKASVATUS.....	12
3.1	Kehotunnekasvatuksen määritelmä.....	12
3.2	Kehotunnekasvatuksen kahdeksan aihetta.....	13
3.2.1	Keho ja kehitys.....	14
3.2.2	Tunteet.....	15
3.2.3	Läheisyys, nauttiminen ja itsetunto.....	16
3.2.4	Ympäristö ja muut ihmiset.....	16
3.2.5	Hyvinvointi ja terveys.....	17
3.2.6	Lisääntyminen.....	18
3.2.7	Normit ja tavat.....	19
3.2.8	Oikeudet.....	20
3.3	Tunne- ja turvataidot.....	20
3.4	Seksuaalisuuden portaat.....	22
3.5	Leikin merkitys kehotunnekasvatuksessa.....	25
4	KASVATTAJAN ROOLI JA VASTUU KEHOTUNNEKASVATUKSESSA.....	26
4.1	Kuka on vastuussa kehotunnekasvatuksesta?.....	26
4.2	Kasvattajan rooli.....	27
4.3	Mitä kasvattajan tulee ottaa huomioon kehotunnekasvatuksessa?.....	28
5	KEHOTUNNEKASVATUSTA KÄSITTELEVÄÄ LASTENKIRJALLISUUTTA.....	29
6	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS JA TUOTOS.....	33
6.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet.....	33
6.2	Toiminnallinen opinnäytetyö.....	34

6.3	Menetelmä.....	35
7	PROSESSIN KUVAUS.....	36
7.1	Ydinaiheet.....	36
7.2	Oppaan kuvaus.....	37
7.3	Havainnot prosessin edetessä.....	39
7.4	Lähdekriittisyys.....	40
8	POHDINTA.....	40
8.1	Johtopäätökset.....	41
8.2	Eettisyys ja luotettavuus.....	42
8.3	Mahdollisuudet jatkokehitykseen.....	44
	LÄHTEET.....	45
	LIITTEET	

Liite 1. Opas

1 JOHDANTO

Opinnäytetyömme lähtökohtana on tehdä kehotunnekasvatuksen opas varhaiskasvatukseen. Tämän lisäksi opasta voi hyödyntää kuka tahansa aiheesta kiinnostunut, esimerkiksi vanhemmuuden tukemiseen. Oppaan tarkoituksena on lisätä tietoisuutta kehotunnekasvatuksesta sekä tarjota kasvattajille vinkkejä siitä. Idea oppaaseen syntyi omista kokemuksistamme varhaiskasvatuksessa, jossa havainnoimme, että kehotunnekasvatus on hyvin kasvattajasta riippuvaista. Varhaiskasvatuksessa työskentelee eri ikäisiä kasvattajia hyvin erilaisista taustoista ja osa kasvattajista voi kokea kehotunnekasvatuksen haasteelliseksi ja osa pitää sitä jopa tabuna. Halusimme tehdä oppaan, jossa nostamme aiheita esille ja lisäämme tietoisuutta kehotunnekasvatukseen liittyen. Kehotunnekasvatus on hyvin tärkeä aihe, sillä se vaikuttaa hyvin kokonaisvaltaisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen.

Toimeksiantajanamme on Haminan kaupunki. Otimme yhteyttä Haminan varhaiskasvatuksen pedagogiseen kehittäjään ja tarjosimme ideaamme kehotunnekasvatuksen oppaasta. Halusimme tarjota ideaa kaupungille eikä vain yksittäiselle päiväkodille, jotta mahdollisimman moni kasvattaja voisi hyötyä oppaasta. Opas on tarkoitettu ensisijaisesti varhaiskasvatukseen, mutta sitä voidaan hyödyntää myös vanhemmuuden tukemiseen.

Alkuun tärkeä huomio: kehotunnekasvatus on seksuaalikasvatusta. Kehotunnekasvatus kuvaa sanana paremmin pienille lapsille ominaista kehitystä ja tarpeita. Kehotunnekasvatus sanana painottaa enemmän lapsille kehityksen kannalta tärkeitä asioita. Lapsille tulee antaa tietoa ja taitoa liittyen kehoon ja sen suojaamiseen ja kunnioittamiseen. Tämän lisäksi myös tunne- ja turvataidot ovat tärkeä osa kehotunnekasvatusta. Kehotunnekasvatus tukee lapsen itsetunnon kehittymistä, minäkuvan rakentumista sekä opettaa lapselle tärkeitä tunne- ja turvataitoja. Kehotunnekasvatuksen tarkoitus ei ole opettaa lapselle seksistä vaan vahvistaa lapsen tunnetta siitä, että hän on tärkeä ja merkityksellinen omana itsenään. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.; Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 7–12; Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 25–31.)

2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA JA TOIMEKSIANTAJA

Idea kehotunnekasvatuksen oppaasta syntyi omasta mielenkiinnostamme aiheita kohtaan sekä omista kokemuksistamme varhaiskasvatuksen kentällä. HavaitSIMME puutteita sekä isoja eroavaisuuksia kehotunnekasvatuksessa riippuen kasvattajasta sekä varhaiskasvatussyksiköstä. Kehotunnekasvatus tuntuu olevan aiheena edelleen hieman tabu, vaikka sen aiheita sivutaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2022) laaja-alaisen osaamisen sekä oppimisen alueissa. Kehotunnekasvatus on tänä päivänä hyvin pinnalla ja siitä puhutaan paljon, mutta meidän kokemuksemme mukaan yhtenäiset linjat kehotunnekasvatukseen vielä puuttuvat. Lisäksi kehotunnekasvatukseen liittyvä tieto ja koulutus on vielä aika vähäistä.

Toimeksiantajamme on Haminan kaupunki, jossa yhteyshenkilönämme on Haminan kaupungin varhaiskasvatuksen pedagoginen kehittäjä. Olimme sopineet toimeksiantajan kanssa, että olemme yhteydessä toimeksiantajaan aika ajoin ja päivitämme, miten opinnäytetyö etenee. Ennen lopullista julkaisua opinnäytetyö käytiin yhdessä läpi toimeksiantajan kanssa ja toimeksiantaja esittelee sen varhaiskasvatuksen tiimissä.

Haminan varhaiskasvatus perustuu Opetushallituksen määräämään varhaiskasvatukseen sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2022). Lisäksi Haminalla on oma, paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma (2022), joka perustuu myös edellä mainittuihin asiakirjoihin sekä paikallisiin toimintatapoihin ja näkökulmiin. (Haminan varhaiskasvatussuunnitelma 2022, 8.) Varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaavista Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2022) kerrotaan lisää luvussa 2.3.

Haminan varhaiskasvatussuunnitelmaa on laatinut moniammatillinen työryhmä ja työskentely on toteutettu säännöllisesti kokoontumalla. Lisäksi varhaiskasvatuksen sekä esiopetuksen henkilöstöllä on ollut mahdollisuus kommentoida varhaiskasvatussuunnitelmaa. Lasten huoltajilta on myös kartoitettu näkemyksiä varhaiskasvatuksen laadusta sekä mahdollisista toiveista varhaiskasvatukseen liittyen. (Haminan varhaiskasvatussuunnitelma 2022, 8.)

Haminan varhaiskasvatussuunnitelmassa (2022) on mainittu varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvot sekä Haminan varhaiskasvatuksen paikallinen arvoperusta, jotka perustuvat kaupunkistrategiaan. Nämä paikalliset arvot ovat asukas- ja yrityslähtöisyys, tulevaisuuslähtöisyys sekä rohkeus. Asukas- ja yrityslähtöisyyden periaatteissa on mainittu muun muassa lapsen ainutkertaisuuden arvostaminen sekä yksilöllisyyden ja erilaisuuden kunnioittaminen. Nämä arvot kulkevat käsi kädessä kehotunnekasvatuksen kanssa. Myös toisen paikallisen arvon, rohkeuden periaatteissa mainitaan lapsen suojeleminen aikuisten maailmassa, epäkohtiin puuttuminen ja avoimuus ja rehellisyys. Etenkin lapsen suojeleminen aikuisten maailmassa on tärkeä osa kehotunnekasvatusta ja siihen liittyviä turvataitoja. (Haminan varhaiskasvatussuunnitelma 2022, 25–26.)

2.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus perustuu varhaiskasvatukseen (540/2018) sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2022). Lisäksi jokaisella kunnalla on oma, paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma. Nämä ovat velvoittavia asiakirjoja, joiden mukaan varhaiskasvatusta tulee toteuttaa.

Varhaiskasvatus on varsinkin tänä päivänä merkittävä osa monien lasten arkea. Varhaislapsuus on iso ja merkittävä elämänvaihe lapselle ja varhaiskasvatukseen osallistuminen on jokaisen lapsen oikeus. Varhaiskasvatus luo lapsen elämälle pohjan ja varhaiskasvatuksessa saatu ja luotu pohja kantaa pitkälle elämässä. Etenkin niiden lasten kohdalla varhaiskasvatuksen merkitys korostuu, joilla on haasteita oppimisessa tai kehityksessä tai elinolot ovat vaikeat. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2022.)

Varhaiskasvatuksen keskeiset ja tärkeimmät tavoitteet ovat lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehittymisen ja oppimisen edistäminen. Varhaiskasvatuksen lähtökohtana on, että jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi, hyväksytyksi ja nähdyksi omana itsenään. Suomessa varhaiskasvatus on viimeisten vuosien varrella kokenut isoja muutoksia, niin rakenteellisia kuin poliittisia. Esimerkiksi isoimpina muutoksina on se, että varhaiskasvatus sijoittui opetus- ja

kulttuuriministeriön hallinnon alle vuonna 2013 sekä varhaiskasvatuslaki uudistui vuonna 2018. (Koivula ym. 2022.)

Varhaiskasvatuksessa tulee ottaa lapset huomioon yksilöinä. On tärkeä ymmärtää, että pienetkin asiat ovat merkityksellisiä lapselle, esimerkiksi jakamatoman huomion saaminen. Varhaiskasvatuksessa kaikki sosiaaliset suhteet ja ihmisten välinen toiminta ovat merkittäviä lapsen oman osallisuuden tilan muotoutumisessa. Kohtaamiset eivät automaattisesti tarkoita sitä, että lapsi välttämättä kokisi osallisuutta. Lapsen psyykinen, fyysinen ja sosiaalinen oppiminen sekä kehitys ovat nopeimmillaan lapsuudessa. (Ylikörkkö 2022, 84–85.)

Lapsen kasvu ja kehitys on jatkuva ja kokonaisvaltainen tapahtuma, mihin vaikuttaa monta eri tekijää. Suuressa roolissa on ympäristö, jossa lapsi kasvaa ja viettää aikaa, eli myös varhaiskasvatuksen ympäristöllä ja aikuisilla on todella iso merkitys lapsen kasvussa ja kehityksessä. Varhaiskasvatuksen tuleekin olla laadukasta ja koko ajan kehittyvää. (Ylikörkkö 2022, 75–76.)

2.2 Varhaiskasvatusta ohjaavat asiakirjat

Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) ei ole erikseen määritelty tai mainittu seksuaali- tai kehotunnekasvatusta. Varhaiskasvatuslain 3. pykälässä on kuitenkin mainittu lapsen iän ja kehityksen mukaisen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Lapsen laadukas kehotunnekasvatus liittyy tähän lain pykälään.

Varhaiskasvatuksen toimintaa määrittelevät Varhaiskasvatuslaki (540/2018) sekä Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022). Näissä kummassakaan ei ole mainittu kehotunnekasvatusta eikä seksuaalikasvatusta. Varhaiskasvatussuunnitelmassa on useita kohtia, jossa korostetaan kehotunnekasvatuksen eri aiheita, eli kehotunnekasvatus näkyy varhaiskasvatussuunnitelmassa, vaikka sitä ei suoraan terminä siellä mainita. Uusimpaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2022) on kuitenkin tehty lisäys, jossa ohjeistetaan kasvattajia kunnioittavasti ohjaamaan lasten ikätasoista uteliaisuutta kehoon ja seksuaalisuuteen (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 53.).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022, 22–23) on mainittu arvope-
rusta, jolle varhaiskasvatuksen tulisi rakentua. Nämä arvot ovat

1. Lapsuuden itseisarvo
2. Ihmisenä kasvaminen
3. Lapsen oikeudet
4. Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus
5. Perheiden monimuotoisuus
6. Terveellinen ja kestävä elämäntapa.

Nämä arvot kytkeytyvät myös vahvasti kehotunnekasvatuksen ydinaiheisiin.
Etenkin lapsen oikeudet, yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus sekä per-
heiden monimuotoisuus ovat samoja arvoja, joita kehotunnekasvatuksen ydin-
aiheetkin käsittelevät. Niistä on kerrottu lisää luvussa neljä. Lisäksi Varhais-
kasvatussuunnitelman perusteissa (2022, 25–29) on määritelty laaja-alaisen
osaamisen alueet, joiden avulla edistetään lapsen kasvua ja kehitystä. Laaja-
alaisen osaamisen alueita ovat

1. Ajattelu ja oppiminen
2. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu
3. Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot
4. Monilukutaito
5. Digitaalinen osaaminen
6. Osallistuminen ja vaikuttaminen.

Näistä laaja-alaisen osaamisen alueista erityisesti itsensä huolehtiminen ja ar-
jen taidot liittyvät vahvasti kehotunnekasvatukseen. Tässä laaja-alaisen osaa-
misen alueessa korostetaan terveyteen ja turvallisuuteen liittyviä taitoja sekä
itsestään huolehtimista. Lapsia kannustetaan ja ohjeistetaan harjoittelemaan
erilaisia taitoja, kuten omatoimista ruokailua, pukemista ja wc-käyntejä. Aikui-
nen tukee lasten tunteiden säätelyä ja ilmaisemista turvallisesti. Lisäksi oman
ja muiden kehon kunnioittaminen ja suojeleminen sekä omat rajat ovat tärkeä
osa itsestä huolehtimista. Lisäksi osallistuminen ja vaikuttaminen- osa-alu-
eessa mainitaan lapsen kuunteleminen, aloitteisiin vastaaminen ja arvostava
kohtaaminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 25–29.) Nämä
samat asiat ovat myös osa kehotunnekasvatuksen ydintä.

2.3 Aiemmat tutkimukset

Montclair State Universityn tutkimuksen mukaan seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa jo päiväkodissa. Tutkimuksen mukaan seksuaalikasvatus on kaikkein tehokkainta silloin, kun se aloitetaan ajoissa ja luodaan perustaa, jossa tarjotaan kehityksen mukaista opetusta. Tutkimus osoittaa, että ajoissa aloitettu laadukas seksuaalikasvatus edistää nuorten fyysistä, psyykkistä ja emotionaalista hyvinvointia. Lisäksi tutkimuksessa selvisi, että laadukas seksuaalikasvatus voi vähentää lasten hyväksikäyttöä sekä parisuhdeväkivaltaa myöhemmin elämässä. Tämän lisäksi hyvä seksuaalikasvatus lisää ymmärrystä seksuaalisuuden monimuotoisuudesta, parantaa kehonkuvaa, ihmissuhteita ja medialukutaitoa. (Montclair State University 2020.)

Väestöliitto kartoitti kahdella kyselytutkimuksella lasten seksuaalikasvatusta vuosina 2013 ja 2014. Vuonna 2013 tehty tutkimus osoitettiin varhaiskasvatuksen ammattilaisille ja seuraavana vuonna kyselytutkimus tehtiin lasten vanhemmille. Kyselyissä kartoitettiin lapsen seksuaalisuuden ilmentymistä sekä vanhempien ja ammattilaisten kokemuksia ja mielipiteitä aiheesta. Väestöliiton tutkimus osoittautui laajaksi, ja vastaukset osoittivat vastaajien pysähtyneen aiheen äärelle ja paneutuneen kyselyyn, sillä vastauksia saatiin yli 1100. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 32–33.)

Väestöliiton tekemä tutkimus osoitti myös omat havaintomme todeksi, sillä tutkimuksen mukaan lähes puolet (47 %) vastaajista oli sitä mieltä, että tiimissä ei ole yhteisiä pelisääntöjä liittyen lasten kehotunnekasvatukseen. Lähes puolet (46 %) vastaajista eivät olleet tietoisia kollegoidensa ajatuksista liittyen kehotunnekasvatukseen. Monet ammattilaiset kokivat myös koulutuksen kehotunnekasvatukseen liittyen olleen puutteellinen, sillä 44 % vastaajista ei ollut saanut koulutusta liittyen lisääntymisestä puhumiseen ja 41 % turvataidoista puhumiseen. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 35–36.)

Vanhemmille osoitetussa tutkimuksessa puolestaan selvisi, että vanhemmat ovat hämmentyneitä lapsen seksuaalisuuden ilmentymisestä, sillä suhtautuminen ja toimintatavat siihen liittyen ovat epäselviä. 76 % vastanneista vanhemmista oli kuitenkin sitä mieltä, että seksuaalikasvatus alkaa kouluissa liian

myöhään. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 36.) Tämä osoittaa sen, miten tärkeä osa kehotunnekasvatus on pienen lapsen kasvua ja kehitystä ja siksi myös erittäin tärkeää huomioida varhaiskasvatuksessa.

Varhaiskasvatusten ammattilaisten omat käsitykset ja erilaiset tavat suhtautua kehotunnekasvatukseen olivat hyvin monenlaisia. Jotkut ammattilaiset eivät halunneet puhua aiheesta ollenkaan ja toiset ammattilaiset kokivat kehotunnekasvatuksen myönteisenä ja luonnollisena osana omaa työtään. Ammattilaiset myös kokivat, että kehotunnekasvatusta käsitellään koulutuksissa hyvin vähän. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 32–40.) Laseke-kyselyssä ammattilaisille tehdyssä kyselyssä tuli myös esille, että lasten leikeissä ja puheissa seksuaalisuus näkyy selvinä aiheina, mutta työyhteisöissä ei ole yhtenäistä linjaa tai sopimusta lasten kehotunnekasvatuksesta. Varhaiskasvattajien omat mielipiteet ohjaavat melko paljon kehotunnekasvatusta, sillä he kokevat jääneensä vailla tietoa ja näin ollen aihe herättää myös hämmennystä ja epävarmuutta. Varhaiskasvatuksen tuottama kehotunnekasvatus ei tällöin ole yhtenäistä eikä tasa-arvoista joka paikassa. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 32–40.)

3 KEHOTUNNEKASVATUS

3.1 Kehotunnekasvatuksen määritelmä

Alkuun haluamme painottaa, että kehotunnekasvatus ja seksuaalikasvatus ovat sama asia. Asiayhteyden mukaan määritetty se, kumpaa sanaa käytetään. Aikuisen ja nuoren seksuaalisuus on erilaista kuin lapsen. Lapsen kohdalla seksuaalisuus ilmenee ihmettelynä ja tutustumisena kehoon, tunteisiin ja mielihyvään sekä tapojen ja normien opetteluksi. Kehotunnekasvatus terminä kuvaa konkreettisemmin pienten lasten kehitystä sekä tarpeita. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Seksuaalikasvatus on tärkeä osa ihmisen kasvua ja kehitystä, sillä hyvä seksuaalikasvatus johtaa hyvään seksuaaliterveyteen ja seksuaaliseen hyvinvoin-

tiin. On tärkeää, että seksuaalikasvatus alkaa jo lapsuudessa, sillä lapsuudessa luodaan pohjaa kaikelle tulevalle opille elämän varrella. Mikäli lapsi ei saa laadukasta seksuaalikasvatusta, joka perustuu tutkittuun tietoon, hän oppii uskomuksia ja seksuaalisuuteen liittyviä asioita muuta kautta. Ilman hyvää ja suunnitelmallista seksuaalikasvatusta lapsen voi olla vaikeaa käsitellä ja ymmärtää näitä muualta tulevia vaikutteita. (Seksuaalikasvatus s.a.)

Seksuaalikasvatuksella on hyvin suppeat ja jokseenkin myös karut perinteet. Seksuaalisuutta ja siihen liittyviä monia kysymyksiä ja aiheita on saatettu käsitellä lapsen mielestä pelottavalla tavalla tai kaksimielisillä vihjauksilla, joita lapsi ei voi ymmärtää. 1980-luvulla lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö oli hyvinkin yleistä mutta se oli vaiettu aihe, asia jätettiin jopa huomioimatta, eli sivuutettiin eikä sitä yritetty ehkäistä. Tällöin suunnitelmallista ja lapsen tasoista osaamista ei yhteiskunnassamme vielä juurikaan ollut. Vuosikymmenten saatossa muutosta ajattelu- ja kasvatustalleihin on onneksi luotu parempaan päin. Mutta edelleen näemme, että on tarpeen luoda muutosta ja lisätä tietoisuutta jo opittuihin kasvatustalleihin, jotka edistäisivät entuudestaan lapsen kokonaisvaltaista terveyttä ja hyvinvointia. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 25–31.)

3.2 Kehotunnekasvatuksen kahdeksan aihetta

Kehotunnekasvatus on hyvin laaja käsite ja siihen kuuluu kahdeksan eri aihetta. Nämä kahdeksan aihetta ovat:

1. Keho ja kehitys
2. Tunteet
3. Läheisyys, hyväolo ja itsetunto
4. Ympäristö ja muut ihmiset
5. Hyvinvointi ja terveys
6. Lisääntyminen
7. Normit ja tavat
8. Oikeudet (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Kehotunnekasvatuksen kahdeksan aihetta perustuu WHO:n eli maailman terveysjärjestön määrittelemään malliin. WHO määrittelee kehotunnekasvatuksen laadukkaaksi, kun lapsi saa kasvatusta kaikissa näissä aiheissa. Pelkkä

tieto ei riitä lapselle, vaan jokaisen kahdeksan aiheen tulee tarjota tiedon lisäksi myös taitoa sekä asenteita. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 25–31.)

3.2.1 Keho ja kehitys

Lapset ovat luonnollisesti ja avoimesti kiinnostuneita omasta kehostaan ja sen erilaisista toiminnoista. Lapsi tutustuu uteliaana omaan kehoonsa ja se tulee lapselle mahdollistaa. On tärkeää ymmärtää, että se on täysin normaalia, eikä sitä tule hävetä. Lapsi usein ihailee itseään ja näkee oman kehonsa arvokkaana. Lapsi tutustuu kehoonsa, kun hän liikkuu, näyttää, käyttää, tuntee ja tutkii. Lapset oppivat uutta kehostaan ja tutustuvat siihen koko ajan lisää. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.; Ingman-Friberg & Cacciatore 2016b, 82–86.)

Kehon osat ja niiden eri toiminnot ovat lasten mielestä hyvin kiinnostavia, ovathan ne heille täysin uusi asia. Vessassa käynti, kakka-, pissa- ja pierujutut ovat erityisen kiinnostavia asioita. Usein lapset juttelevat ja hassuttelevat vessajutuilla, sillä kokevat ne jännittäviksi. Lapsille olisikin hyvä opettaa, että nämä ovat luonnollisia asioita, joista voidaan keskustella yhdessä. On hyvä kuitenkin muistuttaa, että vessassa käynti on yksityinen asia, eikä sinne oteta kavereita mukaan. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Sen lisäksi, että lapsi on kiinnostunut omasta kehostaan, hän on hyvin kiinnostunut myös muiden ihmisten kehoista. Lapsi tarkkailee, vertailee ja pohtii ihmisten eroja. Lapsi huomaa, että kehoja on monenlaisia ja eri näköisiä. Onkin tärkeää, että lapsi oppii arvostamaan sekä erityisesti omaa kehoaan, mutta myös muiden kehoja. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Miten voimme tukea lapsen ymmärrystä ja tietoa liittyen hänen omaan kehoonsa ja muiden kehoihin? Ensinnäkin on tärkeä huomioida, miten puhutaan kehoista lasten ollessa läsnä. Omasta tai muiden kehoista puhuttaessa, aikuisen tulisi muistaa puhua arvokkaasti, ei moittien tai paheksuen. Jos aikuinen vertailee omaa kehoaan tai puhuu siitä negatiivisesti, lapsi voi heijastaa nämä

ajatukset itseensä ja miettiä, että hänen omassa kehossaan on jotain huonoa. Näin lapsi saattaa alkaa tuntemaan häpeää jotain kehonosaa kohtaan. (Sippel 2019, 18–19.)

Lempeä ja turvallinen kosketus opettaa lapselle, että hänen kehonsa on arvokas ja hyvä juuri sellaisena. Aikuisen onkin tärkeä antaa lapselle läheisyyttä ja kosketusta, sillä se parantaa lapsen käsitystä omasta kehostaan. Sylittely, haliminen, silittäminen ja muu läheisyys on hyvä tapa antaa lapselle hyväksyvää kosketusta. Tulee kuitenkin muistaa, että lapsella on oikeus kieltäytyä tästä ja sitä tulee kunnioittaa. Se opettaa myös lapselle oman kehon rajoja. (Sippel 2019, 18–19.)

3.2.2 Tunteet

Lapset tuntevat tunteita voimakkaasti ja näyttävätkin kokemansa tunteen avoimesti. Lasta kuuluu tukea ja opettaa, että kaikki tunteet ovat sallittuja. Tärkeää on lapsen kanssa opetella tunnistamaan ja vahvistamaan myönteisiä tunteita, mutta hyvin tärkeää on myös käsitellä ja oppia sietämään huonojakin tunteita. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.; Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019, 11.)

Kaikilla ihmisillä on oma kehotunne, ja on tärkeää muistaa, että samanlaisesta tilanteesta johtuvat tunteet voivat tuntua täysin eri puolilla kehoa. Jokainen ihminen kokee tunteet yksilöllisesti. Tunteet ovat avuksi ihmisille, ja niiden tärkeänä tehtävänä on edistää hyvinvointia. Tunteet auttavat myös meitä tunnistamaan ja tiedostamaan, mikä on meille hyväksi ja mikä puolestaan vahingoksi. On tärkeää painottaa lapselle, että kaikki tunteet ovat sallittuja, mutta tunteen vallassa kaikki teot eivät ole sallittuja. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.; Lajunen ym. 2019, 57–59.)

Tunteita voidaan käsitellä esimerkiksi tunnekorttien avulla sekä varhaiskasvatuksessa että kotona. Tunnekortteja näytetään lapselle ja kysytään korttien pohjalta esimerkiksi kysymyksiä ”Miltä kuvassa oleva nalle näyttää? Miltä hänestä mahtaa tuntua? Mitä tässä on voinut tapahtua?” (Lajunen ym. 2019,

57.) Tunnekortteja voi myös hyödyntää monella eri tavoin ja soveltaa haluamallaan tavalla. Lapsi voi myös esimerkiksi valita haluamansa tunnekortin ja liimata sen paperiin, paperille voi lapsi itse tai yhdessä aikuisen kanssa ruveta kokoamaan kortin ympärille asioita tai tapahtumia, joissa lapsi voisi tuntea kyseistä tunnetta. Vaihtoehtoisesti voidaan myös leikata lehdistä kuvia, jotka johtavat tähän tunteeseen. Valmista tuotosta voi lapsen kanssa käydä läpi ja korostaa tunteiden tärkeyttä. (Lajunen ym. 2019, 57.)

3.2.3 Läheisyys, nauttiminen ja itsetunto

Lapsi tutustuu ympärillä olevaan maailmaan kaikilla aisteillaan ja koko keholaan. Lapsi tutustuu myös omaan kehoonsa ja sen erilaisiin tuntemuksiin. Tällöin on aikuisen tehtävä ohjata lasta arvostavasti. Lapsi tutustuu omaan kehoonsa ja hakeekin usein mielihyvää sen koskettelusta. Tämä luo lapselle myönteistä kehonkuvaa ja tuottaa nautintoa monenlaisesta eri tekemisestä ja kosketuksesta. Lapsi nauttii liikkumisesta, keinumisesta, kylpemisestä ja syömisestä. Myös pissaaminen ja ulostaminen tuottavat mielihyvää. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Lapsi nauttii läheisyydestä ja aikuisen kosketuksesta. Turvallinen, lempeä kosketus viestii lapselle, että hänet hyväksytään omana itsenään ja hänen kehonsa on arvokas. Kosketus ei saa olla pakotettua. Lapsen hyvän itsetunnon ja kehonkuvan kehityksen kannalta on tärkeää, että lapsi saa aikuiselta hoivaa ja hellyyttä sekä läheisyyttä ja kosketusta. Halaaminen, silittäminen, erilaiset leikit, kuten painiminen edistävät lapsen hyvinvointia. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

On tärkeää, että lapselle syntyy hyvä tunne sekä myönteinen kuva itsestä. Läpi elämänkaaren ihminen tarvitsee itsestään ja seksuaalisuudestaan myönteisiä kokemuksia. Mielihyvä kuuluu kaikille, iästä riippumatta. (Ilmonen & Korhonen 2016, 110–112.)

3.2.4 Ympäristö ja muut ihmiset

Lapselle on tärkeää puhua erilaisista perheistä ja ihmisistä arvokkaasti, jotta lapsi oppii arvostamaan ja kunnioittamaan kaikenlaisia tapoja elää. Lapset

ovat luontaisesti myös kiinnostuneita erilaisista perheistä ja kodeista ja siksi he kokeilevatkin leikeissä eri rooleja ja matkivat aikuisten tapoja toimia. Aikuisen onkin tärkeä näyttää lapselle myönteinen suhtautuminen erilaisiin elämäntapoihin ja ihmissuhteisiin. Helppo tapa tutustua monenlaisiin perheisiin on esimerkiksi kirjat, jossa käsitellään monimuotoisia perheitä. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Perheiden moninaisuus on nykypäivää ja siksi onkin tärkeää pyrkiä kertomaan lapselle erilaisista perheistä pienestä pitäen. On hyvä ottaa huomioon esimerkiksi perheet eri kulttuureista, yhden vanhemman perheet, eroperheet, uusperheet ja sateenkaariperheet. Lasten maailmankuva alkaa rakentumaan syntymästä asti ja on aikuisten tehtävä pyrkiä luomaan siitä tasa-arvoinen ja joustava. Näin ehkäisemme kiusaamista ja lisäämme yhdenvertaisuutta. Jokaisella lapsella on oikeus perheeseen ja lapselle on tärkeää, että hän voi kokea oman perheensä arvokkaaksi, sillä jokainen perhe on hieno ja arvokas. (Kauppinen 2016c, 167–173.)

On hyvä tutustuttaa lapsi erilaisiin kulttuureihin ja kieliin. Lapsi oppii tällöin kunnioittamaan kaikkia ihmisiä tasa-arvoisina. Lapselle on myös hyvä puhua naisen ja miehen rooleista ja ominaisuuksista. Lasta tulee leikeissä rohkaista kokeilemaan erilaisia rooleja sukupuoleen katsomatta. Aikuisen tehtävä on tukea lapsen unelmia ja mielenkiinnon kohteita sukupuolesta riippumatta. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

3.2.5 Hyvinvointi ja terveys

Aikuisen tehtävä on huolehtia lapsen turvallisuudesta ja terveydestä. Hyvä ja luottavainen suhde aikuiseen suojaa lasta eri tavoin. On tärkeää luoda lapsen sellainen suhde, että hän kokee voivansa kertoa kaikista asioista aikuiselle. Aikuisen tulee myös rohkaista lasta kertomaan tai pyytämään apua missä tahansa asiassa. Lasta tulee suojata kaikelta häirinnältä ja väkivallalta. Aikuinen pystyy edistämään lapsen suojaamista puhumalla lapselle avoimesti kehoon liittyvistä asioista. Arjen tilanteissa aikuinen voi helposti opettaa lapselle taitoja, jolla suojella itseään. On hyvä kertoa säännöistä, jotka liittyvät yksityisyyteen, esimerkiksi vessarauhasta. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Kuten jo aiemmin mainittiin, myönteinen kosketus on hyväksi lapselle. On kuitenkin erittäin tärkeää opettaa, mikä kosketus on hyvää ja mikä huonoa. Lapsen on tärkeää oppia luottamaan itseensä ja tunnistamaan, miten häntä saa koskea ja mistä paikoista. Lapsella tulee olla tunne siitä, että hän on turvassa ja arvostettu. Lapsen on hyvin tärkeää tietää, että hänellä on oikeus kieltäytyä epämiellyttävästä kosketuksesta. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.) Lapselle on hyvä opettaa turvataitoja, jotka vähentävät riskiä joutua hyväksikäytön uhriksi (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95). Kerromme turvataidoista lisää luvussa 6.

Joskus lapsen seksuaalisuuteen saattaa liittyä huolta, kuten lapsen ahdistunut käyttäytyminen tai pakonomaisuutta. Lapsi saattaa esimerkiksi puhua hyvin seksuaalisävytteisiä asioita tai tehdä seksuaalisia tekoja. Tällöin lapsi on saattanut nähdä tai kokea jotain sellaista, mikä ei kuulu lapselle. Joskus ammattilaisenkin voi olla hankala erottaa ongelmallista käyttäytymistä ja lasten normaalia leikkiä. Seksuaaliset leikit ovat normaaleja, lapset ovat uteliaita ja tutkivat omia ja toistensa kehoja katselemalla ja koskettamalla. Epätavallinen käytös on sellaista, jossa lapsi tietää hyvin yksityiskohtaisia asioita aikuisten seksistä tai matkii sitä. Huolestuttavaa on myös se, mikäli lapsen leikki on pakonomaista tai tuskaista tai hän jatkaa toimintaa siitä huolimatta, että aikuinen on kehottanut lopettamaan. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.; Cacciatore & Ingman-Friberg 2016b, 87–91.)

3.2.6 Lisääntyminen

Lapset ovat hyvin kiinnostuneita siitä, mistä vauvat tulevat ja saavat alkunsa. Lapset saattavat kysellä ja ihmetellä, miten vauva on mennyt mahaan ja miten vauva pääsee sieltä pois. Aikuisen on tärkeää antaa lapsille ikätasoisia ja todenmukaisia vastauksia. On tärkeää myös huomioida, että lapsia tulee perheisiin monin eri tavoin. Lapselle on hyvä kertoa adoptiosta, hedelmöityshoitoista ja lahjasiemenistä. Lapselle voi puhua eri tavoista syntyä. Lapselle on hyvä puhua lisääntymisestä yksinkertaisesti ja lapsen ikätaso huomioon ottaen. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.; Kauppinen 2016b, 232–234.)

Lapsen kysymyksiin on tärkeä vastata ja aikuisen tulisi välttää vastauksia kuten ”kerron sitten, kun olet isompi”. Nelivuotiaalle riittää vastaus, että vauva tulee äidin mahasta, mutta vähän isompi lapsi haluaa jo tietää, miten vauva päätyi äidin mahaan ja tällöin on sopivaa vastata hieman tarkemmin. Aikuinen voi kertoa, että äidin mahassa kasvaa vauva, joka saa alkunsa vauvansiemenestä. Rakastelu puolestaan on aikuisten tapa rakastaa toisiaan ja tehdä vauvoja. (Kauppinen 2016b, 232–236.)

Jokaisessa perheessä saatetaan käyttää hieman eri termejä liittyen lisääntymiseen. Jokainen voikin valita omat sanat ja tavan puhua. On kuitenkin tärkeää puhua lapselle todenmukaisesti. Lapsella on oikeus saada tietoa ja vastauksia. Mikäli lapselle kerrotaan epätotuudenmukaisia tarinoita, hän saattaa tuntea olonsa huijatuksi tai nolatuksi. Lapsi voi myös tulla nolatuksi kavereiden kesken, jos lapsella on virheellinen käsitys asioista. Lisääntymiseen liittyvät asiat voidaan kertoa tarinan muodossa, mutta tosiasioiden tulee olla oikein. (Kauppinen 2016b, 232–242.)

3.2.7 Normit ja tavat

Lapset oppivat koko ajan tarkastelemalla ympäröivää maailmaa ja muita ihmisiä. Lapsi harjoittelee erilaisia sääntöjä, miten tulee käyttäytyä ja mikä on sopivaa, mikä on sallittua ja mikä kiellettyä. Muiden ihmisten tavat käyttäytyä, puheet, äänensävyt ja jopa ilmeet vaikuttavat lapsen mielikuvaan siitä, miten tulee toimia. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Aikuisen tehtävä on opettaa lasta käyttäytymään tilanteeseen sopivalla tavalla ja ohjaamaan lasta hellästi. Lapselle tulee opettaa taitoja, joilla hän toimii yhteiskunnassa muiden kanssa. Hyvät sosiaaliset taidot auttavat tässä lasta. Lapselle on hyvä opettaa tavat, jotka liittyvät alastomuuteen sekä yksityisyyteen. Lapsen on hyvä tiedostaa myös, mitä tarkoittaa yksityinen ja julkinen. Eri paikoissa tulee myös käyttäytyä eri tavoin. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Aikuisen tulee omalla toiminnallaan edistää sukupuolten tasa-arvoa. Aikuisen on tärkeä opettaa lapselle, että jokainen on oman yhteisönsä arvokas jäsen. On myös hyvä keskustella eri kulttuureista ja uskonnoista, joita on olemassa.

Näin lapsi oppii kunnioittamaan ja kohtaamaan erilaisia ihmisiä. On hyvä myös tutustuttaa lapsi suomalaiseen kulttuuriperinteeseen muun muassa tapakäytön ja juhlapöytäkäytön kautta. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

3.2.8 Oikeudet

Lapsella on oikeus tietää hänen omista oikeuksistaan. Lapset ovat uteliaita kaikkea uutta kohtaan, joten on tärkeää muistaa, että lapsella on oikeus esittää kysymyksiä kaikesta, myös seksuaalisuudesta. Vastauksia lapselle antessa, on tärkeää huomioida lapsen ikä ja yksilöllisyys. Jokainen lapsi on yksilö, joten jokainen kehittyy myös eri tahdissa. Lapsella onkin oikeus saada kehittyä juuri omassa tahdissaan. (Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Aikuisella on vastuu ja velvollisuus huolehtia lapsen seksuaalioikeuksista, sillä lapsi ei voi olla tietoinen niistä, jos niitä ei hänelle kerrota. Aikuisen tehtävä on suojata ja tukea lapsen tervettä seksuaalikehitystä. Lapsen oikeuksiin kuuluu saada olla utelias ja tutustua omaan kehoonsa ja aikuisen tulee olla rajojen testaamisessa läsnä. On tärkeää, että lapselle selvitetään, että lapsi saa itse päättää omasta kehosta ja siihen liittyvistä rajoista. Aikuisen tulee kertoa, että lapsella on oikeus kieltäytyä ja kertoa mielipiteensä itseään koskevissa asioissa. (Ilmonen & Korhonen 2016, 110–112.)

Lapsen tulee antaa vapaasti pohtia omaa sukupuoli-identiteettiään. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi voi pukeutumisen, leikkien ja kokeilujen kautta tutustua kaikenlaisiin rooleihin ja rikkoa ”sukupuolinormeja”. Ei ole erikseen ”tyttöjen leikkejä” ja ”poikien leikkejä”. Tärkeintä on kuitenkin luoda luottamuksellinen suhde lapseen, jossa lapsi kokee, että voi vapaasti kysyä mieltä askarruttavia asioita. On tärkeää, että lapsi osaa tarpeen tullen pyytää aikuiselta apua, mikäli kokee kiusaamista tai hyväksikäyttöä. Siksi seksuaalisuudesta on tärkeää puhua lapsen kanssa. Lapsen seksuaalioikeuksien turvaaminen on aikuisen tehtävä. (Ilmonen & Korhonen 2016, 110–112.)

3.3 Tunne- ja turvataidot

Tunne- ja turvataitokasvatus on hyvin tärkeä aihe ja se on ihmisoikeuksiin perustuvaa kasvatusta. Tunne- ja turvataidot tukevat lapsen kokonaisvaltaista

hyvinvointia ja kehitystä. Lasten kanssa työskentelevät ovat vastuussa lapsen tunne- ja turvataitokasvatuksesta. (Lajunen ym. 2019, 11–12.)

Tunteiden säätelytaidot ovat olennainen osa vuorovaikutustamme. Lapset tarvitsevat tunteiden säätelyyn aikuisten apua, sillä he vasta opettelevat sitä. Tunnetaidot ovat tunteiden tunnistamista, ilmaisemista ja omien tunnereaktioiden käsittelemistä. On tärkeää, että lapsi voi kokeilla erilaisia tunteita turvallisessa ympäristössä. Lapsen fyysinen ja psyykinen kehitys ovat vahvasti yhteydessä tunteiden säätelytaitoihin. Mikäli lapselle on syntynyt positiivinen minäkuva ja osaa hyväksyä omat tunteensa, tämä helpottaa lasta oppia hyväksymään myös toisten tunteita. (Lajunen ym. 2019, 19–20.)

Turvallisuuden tunne on jokaisen ihmisen perustarve, mihin aikuinen kuin lapsikin pyrkii. Jos lapsi koettelee rajojaan ja saattaa käyttäytyä levottomasti, kyseessä voi olla tällöin turvallisuuden tunteen varmistaminen. Lapsen kokeamalla turvallisella ympäristöllä on merkittävä tekijä lapsen uuden oppimisen suhteen. Jos lapsi kokee ympäristön turvallisiksi, niin lapsella on automaattisesti luontainen halu oppia uutta ja olla avoin uudelle. Mikäli lapsi ei koe ympäristöään turvallisiksi, tällöin lapsi on erityisen valppaana ja ei keskity olennaiseen, eli uuden oppimiseen. Varhaiskasvatuslaissakin (540/2018) on jo määriteltä, että lapselle pitää varmistaa turvallinen varhaiskasvatusympäristö. Tunne- ja turvataitokasvatus edistää lapsen itsetuntemusta, itsearvostusta ja itseluottamusta, tunne- ja vuorovaikutustaitoja, vahvistaa ja auttaa tukemaan hyviä ihmissuhteita. Tunne- ja turvataidot ovatkin siis hyvin olennaisesti tärkeä osa kehotunnekasvatusta. (Lajunen ym. 2019, 12–14.)

Aikuisen on tärkeää opettaa lapselle turvataitoja, joiden avulla lapsi pystyy suojaamaan itseään. Lapselle on hyvä puhua säännöistä koskettamiseen liittyen. Kuka saa koskea, mistä ja millä tavalla? Saako kieltäytyä kosketuksesta? Lapsen on tärkeää tietää, että kosketus perustuu vapaaehtoisuuteen, eikä se saa tuntua pahalta. On hyvä painottaa, että kosketus ei saa olla salaisuus. Lapselle on hyvä opettaa niin kutsuttu ”uimapukusääntö”, eli uimapuvun alle jäävät alueet ovat lapsen omia, ja niihin ei saa kukaan muu koskea ilman lupaa. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95–96.)

Kaikki lapset altistuvat väkivalta- ja ahdistelukokemuksille, etenkin globalisoinnin myötä enenevässä määrin. Turvataidoilla pyritään turvaamaan lapselle turvallinen kasvu, vahvistamaan omia taitoja sekä ehkäisemään kiusaamista, häirintää ja väkivaltaa. Lapsen on tärkeä oppia vaarallisista tilanteista ja myös keinoista, jolla hän voi itseään suojella. Lapselle on hyvä kertoa vaarallisista aikuisista, kuitenkin liikaa pelottelematta ja lapsen ikätaso huomioon ottaen. Lapsen kanssa voi keskustella siitä, että vieraille aikuisille ei tarvitse jutella, eivätkä kaikki ihmiset aina halua hyvää. Pieni lapsi ei aina pysty suojelemaan itseään kaikissa tilanteissa, mutta kun asioista on keskusteltu, lapsi oppii paremmin tunnistamaan näitä mahdollisesti vaarallisia tai outoja tilanteita. (Lajunen ym. 2019, 13–16; Kauppinen 2016a, 243–250.)

Kaikille lapsille, mutta etenkin erityistä tukea tarvitseville turvataitojen opettaminen on ensiarvoisen tärkeää. Sillä erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla on useimmiten muihin lapsiin verrattuna enemmän epäonnistumisen kokemuksia ja itseluottamuksen kanssa haasteita. Lisäksi erityistä tukea tarvitsevat lapset haluavat tulla hyväksytyiksi ja saada arvostusta enemmän muihin lapsiin verrattuna. Tuen tarpeen lapsille onkin hyvä yhdistää leikkeihin musiikkia, lauluja, loruja ja esimerkiksi kirjoja, sillä yleisin tuen tarve lapsilla on kielellinen kehitys, ja nämä tukevat lapsen kielellistä kehitystä samalla leikin lomassa. Toki edellä mainitut menetelmät ovat tärkeitä kaikille lapsille, mutta etenkin tuen tarpeen lapsille. (Alijoki 2011, 77–79; Lajunen ym. 2019, 16–17.)

3.4 Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalinen kehitys, kuten kehitys ylipäätään on yksilöllistä jokaiselle lapselle. Lapsen kehitykseen on monia erilaisia vaikuttavia tekijöitä, mm. lapsen oma henkilökohtainen kehitysaikataulu, lapsen luonne, ympäristö, jossa lapsi kasvaa sekä lapsen omat kokemukset. Seksuaalisuuden portaat ovat seksuaalikasvatuksen malli, joka havainnollistaa lapsen portaittain tapahtuvaa kehitystä helposti ymmärrettävästi. (Laru, Riikonen & Cacciatore 2016, 120; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 49.)

Portaikko ei välttämättä avaudu kovinkaan helposti aikuiselle perinpohjaisesti. Aikuisen onkin siis tärkeää pyrkiä välillä hetkeksi unohtamaan kokemuksen tuoma tieto ja realismi, jotta helpommin näkee uudelleen aihetta kokemattomin silmin. Portaita on yhteensä yksitoista, mutta tässä luvussa keskitytään vain neljään ensimmäiseen varhaiskasvatusiässä olevien lasten portaisiin. (Laru ym. 2016, 120; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 46–49.)

Olen ihana 0–4-vuotiaat. Ensimmäisessä portaassa lapsi tutustuu omaan kehoonsa koskettamalla ja kehon eri osa-alueille etsitään nimiä ja merkityksiä, yhdessä aikuisen kanssa. Lapsi rakastaa jo luonnostaan jokaista kehonsa kohtaa ja tutkii niitä mielenkiinnolla. Lapsi oppii, että omassa kehossaan on kiva olla ja aikuisen tehtävä on vahvistaa niitä lapsen kokemuksia. Tällä ensimmäisellä portaalla on olennaista lapsen tarve läheisyyteen, turvaan ja hellyyteen, eli hänen kiintymyssuhteisiinsa. Tässä ensimmäisessä portaassa lapsi myös tykkää peilailla ja näytellä sekä esitellä itseään ja hän toivoo tulevansa ihailuksi. Lapset ovat luonnostaan täynnä tiedonhalua, ja he saattavat pyrkiä tutkimaan myös toisten ihmisten kehoja leikin kautta tai spontaanisti. Esimerkiksi saunassa, suihkussa, uimahalleissa tai muissa luonnollisissa tilanteissa, missä ollaan vähissä vaatteissa. Samalla, kun kehonosien nimiä opetellaan, opetellaan myös ensimmäisessä portaassa taitoja ja sääntöjä, mikä on sopivaa ja mikä puolestaan ei. Tietoisuutta lapsen oikeudesta koskemattomuuteen tulee myös vahvistaa jo ensimmäisestä portaasta lähtien. (Laru ym. 2016, 120–122; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 49–53.)

Tykkäyskaveri (2–8-vuotiaat). Tykkäyskaveri-portaassa lapsi kaipaa hellyyttä ja ihailua sekä näyttää avoimesti halauksin tai pusuin kenestä tykkää. Lapsi miettii jo mahdollisesti ihastuksen ja kaveruuden välisiä eroavaisuuksia. Tykkäyskaveruudessa on kyse lämpimistä hellyyden ja tykkäämisen tunteista, ei aikuisten kokemasta ihastumisesta. Vastarakkauden saamista tai sen saamattomuutta lapsi ei koe isona asiana, sillä tykkäämisen kohteita on tässä kohtaa yleensä niin paljon, että tämä ei herätä lapsessa välttämättä suurempia reaktioita. Tykkäyskaverin sukupuolella ei useinkaan ole lapselle mitään väliä, vaikka sukupuolten erilaisuus muuten kiinnostaakin lasta. Lapsen tunteille ja ihastelun kohteille ei tule missään nimessä nauraa tai reagoida väheksyvästi, vaan päinvastoin. Lapsen kanssa tulee ihmetellä näitä hänelle tärkeitä

asioita yhdessä sekä tukea ja rohkaista. Keskusteluista lapsi oppii parhaiten tärkeitä asioita tunteista ja tätä kautta tunteiden hallinnasta sekä muita tunteita taitoja mitkä ovat hyvin tärkeitä tulevaisuuteenkin vaikuttavia tekijöitä. (Laru ym. 2016, 123–124; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 55–56.)

Vanhemman ihailu (3–9-vuotiaat). Tässä portaassa lapsella on suunnattomasti rakkautta, mitä he jakavat ympärillä oleville ihmisille, eläimille ja asioille. Lapsen tykkääminen yleensä kohdistuu erityisen vahvana läheiseen vanhempaan. Lapsi ihaillee, pitää upeana ja turvallisenä tällaista aikuista. Tämä on aikuiselle kunnia asia, että saa olla tämän suuren rakkauden arvoinen kohde. Lapsi tavoittelee tällä portaalla rakkauden tunnetta, mutta ei aikuisten maailman kaltaista rakkaussuhdetta. Lapsi saa olla rajaton ja avoin hellyyden ja rakkauden kaipuussaan, mutta aikuiset vastaavat siitä, ettei lapsen omaa koskemattomuuttaan vaan loukata. Tällä portaalla lapsi myös alkaa useimmiten pohtia vauvojen alkuperää, miten ne muodostuvat ja syntyvät, ja leikeissä tutustutaankin erilaisiin kehoihin ja mahdollisuuksiin. Monet lapset myös huomaavat omien sukuelinten koskettamisen tuovan mielihyvää. Tätä itsetyydytystä kutsutaan tässä lapsen kehitysvaiheessa unnuttamiseksi. Unnuttamiseen ei tule suhtautua negatiivisesti, vaan ohjata lasta unnuttamiseen omassa rauhassaan ja käydä lapsen kanssa keskustelun kautta läpi, mikä on oikein ja mikä taas ei missäkin tilanteessa. (Laru ym. 2016, 125–127; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 59–60.)

Idoli ihastuttaa (6–12-vuotiaat). Jos lapsi on tuntenut olevansa rakkauden arvoinen lähipiirissään, hän uskaltaakin jo miettiä ja haaveilla etäämmistäkin kohteista. Tässä portaassa lapsi siis siirtyy kauempiin kohteisiin ihastuksissaan. Kaukorakkaus ja haaveilu siitä, eivät vaadi mitään lapselta, mutta antavat nautintoa ja sisältöä hänelle. Tällä portaalla useat lapset leikkivät jotakin heidän idoliaan ja kokeilee tätä kautta aikuisuuden rooleja. Lapsi pyrkii leikin kautta arvioimaan mitä hän itse on ja miltä hänestä itsestään tuntuisi olla ihana ja ihailtu. Lapsen unelmointia ei saa halveksua tai mitätöidä, vaan rohkaista ja keskustella niistä. (Laru ym. 2016, 127–128; Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 63–67.)

3.5 Leikin merkitys kehotunnekasvatuksessa

Leikillä on merkittävä vaikutus lapsen kasvuun ja kehitykseen koko lapsuuden ajan. Leikissä keskeisimmässä roolissa on lapsen vuorovaikutus ja sen kehittäminen. Leikin myötä lapsi oppii jakamisen taitoja, odottamaan omaa vuoroaan, selvittämään ristiriitoja ja muitakin sosiaalisia taitoja, mitä hän tarvitsee läpi elämänsä eri vaiheissa. Leikin kautta lapset jäsentävät ympäröivää maailmaa ja rakentavat käsitystä itsestään sekä muista ihmisistä. Leikki on siis kokonaisvaltaisesti hyvin tärkeä ja moninainen asia lapselle läpi hänen koko kasvunsa ja kehityksensä. (Salo & Salmi 2018, 6–9; Kalliokoski 2018, 22–23; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 41.)

Leikki ja oppiminen kulkevat tiiviisti käsi kädessä. Leikin merkitystä lapsen kehityksessä ei tule vähätellä, sillä lapsi oppii ja käsittelee tietoa jatkuvasti leikin kautta. Leikissä lapsi saa itse suunnitella, toteuttaa ja muuttaa leikin suuntaa mielensä mukaisesti. Vapaa leikki on lapselle mahdollisuus toteuttaa itseään. (Ahonen 2017, 90–91; Helenius & Korhonen 2020, 69–72.)

Leikissä lapsen on tärkeää saada kokeilla erilaisia rooleja ja ideoita, mitä ikinä keksivätkään. Tänä päivänä paljon puhuttu aihe, sukupuolisensitiivisyys, liittyykin vahvasti kehotunnekasvatukseen ja näkyy myös varhaiskasvatuksessa. On tärkeää, että leikissä ei käytetä ja yleistetä elähtäneitä stereotypioita eli pojat leikkivät autoilla ja tytöt nukeilla, vaan leikkien lähtökohtana kuuluu olla lapsen omat mielenkiinnonkohteet. Jokainen lapsi saa olla sellainen kuin on ja kasvattajan tehtävänä on vahvistaa tätä näkemystä. Jokaisella lapsella on oikeus kokeilla erilaisia rooleja leikkiessä. (Salo & Salmi 2018, 6–9; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 40–42; Mitä on kehotunnekasvatus s.a.)

Myös kehotunnekasvatuksessa voidaan hyödyntää leikkiä. Useat laululeikit käsittelevät kehotunnekasvatuksen aiheita. Esimerkiksi Kielinuppu tuottaa suomen kielen oppimista tukevia lastenlauluja. Kielinupun lauluissa korostuvat tunteiden käsittelytaidot ja samalla lapset oppivat viittomia. Kielinupun eri lauluissa harjoitellaan muun muassa kasvojen eri osia, tunteiden tunnistamista ja

kiukun kesyttämistä. (Kielinuppu s.a.) Lisäksi Fröbelin Palikoilla on hyviä kehoja ja sen eri osia käsitteleviä lauluja, kuten Huugi guugi, Sutsi satsi ja Jumpalaulu.

Lasten seksuaalisuudesta puhuttaessa, esiin nousevat usein lääkrileikit. Niillä viitataan leikkeihin, jossa lapset tutustuvat omiin ja toistensa kehoihin leikin kautta, esimerkiksi lääkrileikin, jossa lapset leikkivät lääkrereitä ja potilaita. Miten tällaiseen tulisi suhtautua? On tärkeää, että lapselle annetaan lupa oman kehon tutkimiseen, mutta on keskusteltava siitä, miten ja missä paikoissa sitä on hyvä tehdä. Lapsille tulee painottaa, että tällainen leikki on sallittua silloin, kun se tuntuu kaikista osapuolista mukavalta. Aikuisen on hyvä rohkaista lasta kertomaan oma mielipiteensä, kertomaan mikä tuntuu hyvältä ja mikä ei. Lasta on hyvä muistuttaa siitä, että hän voi kieltäytyä, jos jokin asia ei tunnu hänestä hyvältä. (Sippel 2019, 42.)

4 KASVATTAJAN ROOLI JA VASTUU KEHOTUNNEKASVATUKSESSA

4.1 Kuka on vastuussa kehotunnekasvatuksesta?

Kenelle kuuluu vastuu kehotunnekasvatuksesta? Voiko varhaiskasvattaja syysätä vastuun ainoastaan lapsen vanhemmille? Ammattilaisille esitettiin Väestöliiton Laseke-tutkimuksessa väite, jonka mukaan seksuaalikasvatus kuuluu vanhempien ja koulun tehtäväksi, ei päiväkotiin. Varhaiskasvatuksen ammattilaisista noin 70 % oli eri mieltä kyseisen väitteen kanssa. Myös vanhemmista 65 % oli sitä mieltä, että kehotunnekasvatus on osa varhaiskasvatusta. Kasvatustavastuu kuuluu lapsen kanssa läsnä olevalle aikuiselle ja siihen kuuluu myös vastuu kehotunnekasvatuksesta. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a, 63–70.)

On tärkeää huomioida, että jokainen lapsen kanssa toimiva aikuinen on seksuaalikasvattaja. Riippumatta siitä, halusiko vai ei. Kehotunnekasvatus tapahtuu koko ajan erilaisin tavoin joka päivä. Kehotunnekasvatus on osa kasvua ja kehitystä, eikä sitä voi irrottaa muusta elämästä. Tämän vuoksi onkin erittäin tärkeää, että kasvattajat huomioivat omat arvonsa ja asenteensa seksuaalisuuteen liittyen, sillä välitämme lapselle niitä jatkuvasti tietoisesti sekä tiedostamatta. (Seksuaalikasvatus s.a.)

Päävastuu kehotunnekasvatuksesta on lapsen perheellä, mutta Laseke-tutkimuksessa tuli ilmi, että myös useat eri tahot vaikuttavat lapsen seksuaalisuuden kehittymiseen. Kotoa lapsi saa perheeltä rakkautta ja läheisyyttä sekä arvot ja asenteet, jotka ovat ensiarvoisen tärkeitä lapsen seksuaalisen kehityksen kannalta. Lapsi on kuitenkin jatkuvasti ”alttiina” kohtaamisille ja erilaisille vaikutteille, jotka vaikuttavat hänen maailmankuvaansa. Lapsi saa seksuaalisuudesta tietoa muun muassa perheeltä, kavereilta, isommilta lapsilta, eri hoitopaikoista ja mediasta. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016a, 63–70.)

Lapsen ensisijaisina kasvattajina toimivat lapsen huoltajat, mutta sen lisäksi varhaiskasvatuksella on tärkeä rooli lapsen kokonaisvaltaisessa kasvussa ja kehityksessä. Lasten seksuaalisuus ilmenee päivittäin eri tavoin ja näissä tilanteissa on tärkeää, että varhaiskasvattajilla on ajankohtaista tietoa ja taitoa. Lapsi viettää suuren osan ajasta päivässä varhaiskasvatuksessa ja siksi varhaiskasvattajan rooli on merkittävä lapsen elämässä. On tärkeää, että lapsi voi kysyä turvalliselta aikuiselta mieltä askarruttavia asioita, vaikka omat vanhemmat eivät olisikaan paikalla. (Kankkunen & Takala 2016, 186–196; Kangaskoski 2016, 197–208.)

4.2 Kasvattajan rooli

Kehotunnekasvatuksessa kasvattajan rooli on merkittävä. On tärkeää, että kasvattaja tiedostaa omat asenteensa, tunteensa ja oman seksuaalikasvatushistoriansa ja näiden vaikutuksen omiin reaktioihin liittyen kehotunnekasvatukseen. Mikäli kasvattaja kokee kehotunnekasvatuksen vieraana aiheena ja se herättää epävarmuutta, on tärkeää opiskella aiheesta lisää. Kun kasvattaja tutustuu tuoreimpaan mahdolliseen tietoon, on helpompi lähteä toteuttamaan kehotunnekasvatusta käytännössä. (Step by step -malli. s.a.)

Väestöliiton tekemän Laseke-tutkimuksen perusteella selvisi, että kasvattajien keskuudessa havaittiin neljää erityylistä kehotunnekasvattajaa. Nämä olivat aktiiviset, mahdollistajat, vastaajat ja kieltäytyjät. Aktiiviset luonnehtivat kehotunnekasvatusta osaksi päivittäistä työtä ja arkea varhaiskasvatuksessa. Mahdollistajat taas eivät itse tarjoa tietoa aktiivisesti, mutta he pyrkivät luomaan

luontevaa ilmapiiriä, jossa lapset itse ottavat puheeksi erilaisia aiheita. Lapsille oli esille kehotunnekasvatuksen aiheisiin liittyviä kirjoja, mutta aloitteet nousivat lapsilta itseltään. Vastaajat puolestaan vastaavat lasten kysymyksiin ja niihinkin täsmällisesti ja vain siihen, mitä kysytään. Vastaajat eivät jatka keskustelua enempää, esimerkiksi lapselle tärkeisiin turvataitoihin. Viimeinen ryhmä, eli kieltäytyjät, eivät anna kehotunnekasvatusta ollenkaan. Kieltäytyjät näkevät, että asia kuuluu perheille tai aihe ei ole varhaiskasvatuskäisille lapsille ajankohtaista. (Ingman-Friberg 2016, 50–52.)

Tutkimuksen tulokset osoittavat oleellisesti sen, että lasten saama kehotunnekasvatus voi vaihdella merkittävästi riippuen kasvattajasta. Kun selkeitä ohjeita kehotunnekasvatukseen ei löydy, kasvattajat luovat ne itse itselleen. Siksi olisi tärkeää, että kehotunnekasvatus näkyisi myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa laajemmin. Kehotunnekasvatuksen mainitseminen terminä varhaiskasvatussuunnitelmassa myös lisäisi aiheen näkyvyyttä. (Ingman-Friberg 2016, 49–52.)

Lapset eivät osaa itse vaatia tai pyytää heille kuuluvaa tietoa ja taitoja liittyen kehotunnekasvatukseen. Siksi on tärkeää, että kasvattajat eivät vähättele kehotunnekasvatusta ja sen merkitystä, vaan että he saavat tutkittua ajankohtaista tietoa aiheesta. Kasvattajien on myös hyvä käydä avointa ja rehellistä keskustelua aiheen ympäriltä, jotta tietoisuus kehotunnekasvatuksesta lisääntyy.

4.3 Mitä kasvattajan tulee ottaa huomioon kehotunnekasvatuksessa?

Kasvattajan on tärkeää huomioida, että jokainen lapsi on yksilö ja kehittyy omassa tahdissaan. Tämän lisäksi kasvattajan tulee kohdella kaikkia lapsia yhdenvertaisesti ja tasapuolisesti. Lapsen tausta, äidinkieli tai uskonto ei saa vaikuttaa syrjivästi varhaiskasvatuksessa. (Varhaiskasvatustalaki 540/2018.) Näitä asioita korostetaan myös kehotunnekasvatuksessa ja kasvattaja näyttää aina omalla toiminnallaan esimerkkiä.

Kehotunnekasvatusta toteutettaessa kasvattajan on hyvä tietää, mitä lapsen perheessä ajatellaan kehotunnekasvatuksen teemoista. Luottamuksellinen

vuorovaikutus on väylä avoimeen keskusteluun, jota on hyvä tavoitella kodin ja varhaiskasvatuksen välillä (Cacciatore, Ingman-Friberg & Friberg-Hommas 2016, 53). Huoltajien kanssa tehtävällä yhteistyöllä on merkittävä rooli laadukkaassa varhaiskasvatuksessa ja sen avulla edistetään varhaiskasvatuksen tavoitteita sekä lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 37).

Avoin keskustelu huoltajien ja varhaiskasvattajien välillä luo mahdollisuuksia iänmukaisen tiedon saannille sekä parantaa lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta. Toisinaan aikuisten on hankalaa puhua kehotunnekasvatuksesta ja syitä sen taustalla voi olla monia, esimerkiksi aihe voi olla täysin vieras. Näissä tilanteissa olisikin tärkeää luoda keskustelua kehotunnekasvatuksesta ja siihen liittyvistä ajatuksista ja näkemyksistä, jotta yhteinen tietoisuus aiheesta lisääntyy. Lapsi saa parhaat edellytykset kasvuun ja kehitykseen, kun aikuisten välinen keskustelu on avointa ja luontevaa. (Cacciatore, Ingman-Friberg & Friberg-Homma 2016, 53–56).

5 KEHOTUNNEKASVATUSTA KÄSITTELEVÄÄ LASTENKIRJALLISUUTTA

Väestöliitossa tehdyn Laseke-tutkimuksen johtopäätöksenä tultiin siihen tulokseen, että hyvä tapa opettaa lapsille kehotunnekasvatusta, on tutustua kehotunnekasvatuksen aiheisiin kirjojen avulla (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 37). Tämän vuoksi halusimme sisällyttää opinnäytetyöhömme tämän osion, jossa on kirjavinkkejä kehotunnekasvatukseen eri aihealueet huomioon ottaen.

Keho ja kehitys

Ilmeellinen keho, Naray Yoon (2019).

Kirja tutustuttaa lapsen ihmiskehon eri ruumiinosiin ja elimistöön. Kirjassa on tietoluukut, joita lapsi voi itse tutkia. Sopii kaikenikäisille ja kirjassa riittää paljon tutkittavaa.

Oma keho, Alma Jylhä (2022).

Tämä kuvakirja sisältää luokkuja ja muuta puuhaa pienille lapsille. Kirjassa käsitellään kehonosia ja kehon toimintaa. Kirjassa on huomioitu myös erilaisuus teemana ja se näkyy myös kuvituksessa erinäköisinä ihmisinä. Kirja sopii kaikenikäisille, mutta erityisesti pienille hauskojen puuhiensa vuoksi.

Tunteet

Fanni-kirjasarja, Julia Pöyhönen & Heidi Livingston (julkaistu vuodesta 2019). Fanni-kirjasarjassa käsitellään jokapäiväisiä tunnetaitoja ja se on suunnattu 3–8-vuotiaille lapsille. Eri kirjoissa käsitellään muun muassa tunteiden tunnistamista, tunteiden säätelyä, rentoutumista ja kiukkua. Jokaisessa kirjassa on kirjan teemaan sopiva tehtävä sekä aikuiselle tarkoitettu tieto-osio. Fanni kirjasarjan kirjat ovat kirjoittaneet psykologit Julia Pöyhönen ja Heidi Livingston.

Miu-kirjasarja, Julia Pöyhönen & Heidi Livingston (julkaistu vuodesta 2023). Miu-kirjat on puolestaan tarkoitettu 0–3-vuotiaille lapsille ja se on samojen tekijöiden luoma kuin Fannikin. Kirjat ovat pahvikirjoja, joten niitä on helppo katella yhdessä vauvan tai taaperon kanssa. Miu-kirjoissa käsitellään esimerkiksi tunteiden tunnistamista ja tarpeiden kuuntelemisen tärkeyttä.

Poika ja perhostunne, Jani Toivola (2022)

Kuvakirja käsittelee lapsen ensimmäistä ihastumisen tunnetta. Kirjassa tärkeää teemaa näyttelee myös se, että poika on ihastunut poikaan. Kirja tarjoaa tärkeää representaatiota monenlaisille tavoille olla ja elää. Kirja on suunnattu yli 6-vuotiaille.

Muumi ja pikkumyy. Tunteet. Katariina Heilala (2019).

Erilaisista tunteista kertovat katselukirja on tarkoitettu perheen pienimmille. Kirjassa käsitellään eri tunteiden tunnistamista ja samaistumista. Kirja on suunnattu erityisesti pienimmille lapsille.

Monen sortin tunteet, Felicity Brooks (2020).

Lapsille suunnatussa tietokirjassa käsitellään tärkeitä tunnetaitoja. Kirjassa käsitellään tunteiden tunnistamista, nimeämistä ja ilmaisemista sekä tunnesäätelyä ja muiden tunteisiin eläytymistä. Kirjan ikäsuositus on yli 3-vuotiaille.

Läheisyys, hyväolo ja itsetunto

Toisinkin voi oppia, Eve Tharlet (2013).

Kirja kertoo tarinan hanhenpoikasesta, joka ei osallistu muiden poikasten tavoin lento- ja uimaharjoituksiin. Hanhenpoikanen haluaa perhostutkijaksi ja keksii oman tavan päästä tavoitteeseensa. Kirja kertoo tarinaa rohkeudesta seurata omia unelmia ja mennä omaa polkua. Kirja on suunnattu 3–7-vuotiaille lapsille.

Oma rakas supernapa, Ninka Reittu (2018).

Kuvakirja, joka korostaa jokaisen arvokkuutta ja hienoutta omana itseään.

Kirja sopii kaikenikäisille.

Ympäristö ja muut ihmiset

Sulon ja Elsin uudet naapurit, Susanna Silvander-Rosti (2021).

Kauniisti kuvitettu kirja kertoo monenlaisista perheistä. Lämminhenkinen tarina korostaa sitä, että kaikki perheet ovat hyviä ja tärkeitä. Kirjassa nähdään monia erilaisia perheitä, kuten sateenkaariperhe, adoptioperhe ja maahanmuuttajaperhe. Kirja on suunnattu 3–6-vuotiaille.

Poika ja hame, Jani Toivola (2021).

Poika ja hame on samalta kirjoittajalta kuin aiemmin mainittu Poika ja perhostunne ja siinä seikkailee sama päähenkilö. Kirja korostaa sitä, että jokaisen on tärkeää saada olla oma itsensä. Kirjassa ihmetellään stereotyyppisiä sukupuolirooleja ja korostetaan sitä, että jokaisella on vapaus valita omat kiinnostuksen kohteet sukupuoleen katsomatta. Kirjan ikäsuositus on kuudesta ikävuodesta ylöspäin.

Monen sortin perheet, Felicity Brooks (2020).

Tässä lasten tietokirjassa kerrotaan lapsentasoisesti erilaisista perheistä ja perheessä tapahtuvista muutoksista. Kirjassa on huomioitu perheiden erilaiset tavat ja ainutlaatuisuus. Kirjan ikäsuositus on yli 3-vuotiaille.

Hyvinvointi ja terveys

Tutki! Pöpöjä, Katie Daynes (2017).

Tämä kirja sisältää luokkuja, joissa on paljon tutkittavaa pöpöistä ja bakteereista. Kirja kertoo, miten pöpöt leviävät ja miten sitä voi ehkäistä. Kirja on tarkoitettu yli 3-vuotiaalle.

Tutki! Pottaa, Katie Daynes (2020).

Tässä kirjassa tutustutaan vessassa käymiseen ja potan käyttämiseen. Kirja kannustaa pottaharjoitteluun ja samalla antaa hygienia- ja vessakasvatusta. Kirjan ikäsuositus on 2–4-vuotiaille.

Pipunan vessarauha, Raisa Cacciatore, Henriikka Kangaskoski ja Susanne Ingman-Friberg (2022).

Tämä kuvakirja tarjoaa vessakasvatusta ja siinä kerrotaan kehosta ja yksityisyydestä. Kirjassa käsitellään päivittäin pinnalla olevia aiheita ja kirjan tavoitteena onkin normalisoida luonnollista aihetta. Kirjan tarkoituksena on, että kehoon ja sen toimintoihin liittyvä häpeä saataisiin pois ja lapset oppisivat keskustelemaan aiheesta asiallisesti. Kirjan ikäsuositus on 3–6-vuotiaille.

Lisääntyminen

Kuinka vauvoja tehdään? Anna Fiske (2020).

Tässä tietokirjassa kerrotaan lapsille yksityiskohtaisesti, miten vauvat saavat alkunsa. Kirja käsittelee lapsille kiinnostavaa aihetta humorististen kuvien kautta. Kirjassa on huomioitu perheiden monimuotoisuus ja kuvituksessakin on paljon erilaisia ihmisiä. Kirja on suunnattu 5–8-vuotiaille.

Ruu ja vauva, Garhamn Anna-Karin (2019).

Kirjassa käsitellään pikkusisaruksen syntymistä perheeseen. Kirjassa ihmetellään vauvaa äidin vatsassa sekä syntymän jälkeen. Mitä vauva osaa? Kuvakirja sopii hyvin kolmevuotiaasta ylöspäin.

Minä ja uusi vauva, Frensborg Maria (2020).

Kirja kertoo raskausajasta ja vauvan kehityksestä ennen syntymää. Kirja sisältää paljon tietoa vauvoista, syntymästä ja vauvojen hoitamisesta. Kirjan kerrota on lapsentasoista ja tieto ajantasaista. Kirja on suunnattu yli 3-vuotiaille.

Normit ja tavat

Monen sortin moninaisuus, Felicity Brooks, (2022).

Tämä kirja on asiantuntijoiden laatima ja se käsittelee moninaisuutta lapsentoisesti. Kirja korostaa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja jokaisen kunnioittamista sekä ystävällistä kohtelua. Ikäsuositus yli 4-vuotiaille.

Raja, Nilsson Thore Maria (2022).

Kirjassa käsitellään sääntöjä, joita aikuiset ovat asettaneet. Miksi rajoja on olemassa ja miten ne turvaavat lapsia? Kirjan ikäsuositus on 3–6-vuotiaille.

Oikeudet

Pipunan ikioma napa, Raisa Cacciatore & Susanne Ingman-Friberg (2019).

Tässä kirjassa käsitellään turvataitoja ja omien oikeuksien puolustamista. Kirjassa nimetään kehon osia ja muistutetaan, että omaa kehoa tulee suojata ja toisen kosketukselta saa ja pitää kieltäytyä, mikäli se ei tunnu mukavalta. Kirjassa käydään läpi tärkeitä koskettamisen sääntöjä sekä kerrotaan uimapukualueesta. Kirja on suunnattu 3–6-vuotiaille.

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS JA TUOTOS

Toiminnallisen opinnäytetyömme tarkoituksena oli tehdä tutkimusperustainen kehittämistyö, eli kehotunnekasvatuksen opas. Kehittämistarve on noussut esiin varhaiskasvatuksen työkentältä, kun havainnoimme, että kehotunnekasvatuksen osalta tarvitaan tietoa ja konkreettisia vinkkejä. On tärkeää, että kehotunnekasvatus otetaan kokonaisvaltaisesti mukaan varhaiskasvatuksen jokapäiväiseen toimintaan.

6.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Pääkohderyhmänä toimii varhaiskasvatuksen henkilöstö. Oppaan ensisijainen tarkoitus on tukea kasvattajia kehotunnekasvatuksessa sekä tätä kautta tuoda laadukasta kehotunnekasvatusta osaksi varhaiskasvatustyön arkea. Tämän oppaan avulla varhaiskasvattajat voivat tarjota laadukasta kehotunnekasvatusta lapsille, joka hyödyttää lapsia läpi elämän. Tavoitteidemme taustalla on lasten hyvinvoinnin ja kasvun kokonaisvaltainen tukeminen.

Opinnäytetyömme tuotoksena on kehotunnekasvatuksen opas. Opas sisältää teoreettista tietoa kehotunnekasvatuksesta ja konkreettisia menetelmiä, vinkkejä ja ideoita, miten kehotunnekasvatusta voi käytännössä toteuttaa. Oppaan tavoitteena on lisätä kehotunnekasvatuksen tietoisuutta varhaiskasvatuksen henkilöstön lisäksi myös vanhempien keskuudessa. Tarkoituksena on että, opasta voivat hyödyntää niin vanhemmat, kasvattajat tai kuka tahansa lasten parissa toimiva, joka kaipaa lisää tietoa kehotunnekasvatuksesta.

Tuotoksen arviointi perustuu omaan itsearvioomme sekä toimeksiantajan palautteeseen. Arvioimme opasta jatkuvasti jo toteuttamisvaiheessa sekä lopuksi oppaan valmistuessa. Kiinnitämme huomiota oppaan selkeyteen ja informatiivisuuteen sekä pyrimme pitämään oppaan sisällön tiiviinä ja kompaktina.

6.2 Toiminnallinen opinnäytetyö

Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö, joka koostuu raportista ja tuotoksesta, joka tässä tapauksessa on opas. Toiminnallinen opinnäytetyö on tutkimusperustainen kehittämistyö, joka ei ole aivan yhtä selvärajainen kuin tutkimuksellinen opinnäytetyö. Toiminnallisen opinnäytetyön perustana toimii lähdeaineisto ja aiemmin koottu tutkimusaineisto, joiden pohjalta perustellaan ammatillisen tuotoksen ratkaisut. (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022; Vilkkä 2021.)

Toiminnallisessa opinnäytetyössä lähtökohtana usein toimii jokin pulma. Opinnäytetyömme tuotoksena syntyvä opas on saanut ideansa siitä, että se vastaa ammatillisesta käytännöstä nousseeseen tarpeeseen, jonka olemme itse varhaiskasvatuksen työkentällä tunnistaneet. Toiminnallisen opinnäytetyömme produktin toteutustavaksi valitsimme sähköisen materiaalin tuottamisen, jotta sitä on helpompi hyödyntää. (Kostamo ym. 2022; Vilkkä 2021.)

Toiminnallinen opinnäytetyö perustuu käytännön toiminnassa opastamiseen ja ohjaamiseen sekä toiminnan järjeistämiseen ja järjestämiseen. Toiminnallisessa opinnäytetyössä kehitetään ammatillinen tuotos, joka palvelee tiettyä kohderyhmää tai toimintaympäristön arjen käytäntöjä (Kostamo ym. 2022;

Vilka 2021). Tuottamamme kehotunnekasvatuksen oppaan on tarkoitus palvella molempia sekä varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä kasvattajia, että lasten vanhempia.

6.3 Menetelmä

Opinnäytetyömme toteutus perustuu lähdemateriaaliin, johon perehdyimme opinnäytetyö prosessin aikana perusteellisesti. Opinnäytetyötä tehdessä olemme hyödyntäneet opinnäytetyöpäiväkirjaa, joka on hyödyllinen tiedontuotannon menetelmä. Opinnäytetyöpäiväkirjan avulla pystyimme helpommin muistamaan koko opinnäytetyö prosessin edetessä, millaisia ratkaisuja olemme tehneet ja mitä lähteitä olemme aiheisiin liittyen löytäneet ja hyödyntäneet. Opinnäytetyöpäiväkirjaan kokosimme laajasti erilaisia ideoita ja havaintoja aiheiden tiimoilta, ja tämä auttoi myös selkeyttämään mikä on opinnäytetyömme kannalta relevanttia tietoa tuottaa opinnäytetyöhön ja mikä puolestaan epärelevanttia. (Vilka & Airaksinen 2003.)

Lähdemateriaalien ja opinnäytetyöpäiväkirjan pohjalta kokosimme kehotunnekasvatuksen oppaan, johon poimimme meidän mielestämme tärkeää ja ajankohtaista tietoa kehotunnekasvatuksesta. Yhtenä menetelmänä opinnäytetyötä tehdessä käytimme havainnointia varhaiskasvatuksen työkentällä. Havaintoja kirjasimme opinnäytetyöpäiväkirjaan ja tekemiämme havaintoja hyödynsimme oppaan materiaalien valinnoissa. Luimme erilaisia kehotunnekasvatusta käsitteleviä kirjoja, (joita olemme listanneet luvussa 5) ja havainnoimme kirjojen vaikuttavuutta lasten keskuudessa. Lisäksi lauloimme monia eri kehotunnekasvatukseen liittyviä Kielinupun lauluja ja havainnoimme niiden olevan lapsille mieluisia ja opettavaisia sillä ne herättivät keskustelua lasten kuin vanhempien keskuudessa.

Oppaassa pyrimme ensisijaisesti huomioimaan tuoreimmat lähdemateriaalit, sillä niissä käsitellään aiheita ja teemoja nyky-yhteiskunnan mukaisesti, esimerkiksi sukupuolisensitiivisyyttä ja erilaisia perhemuotoja. Oppaan tekemisessä hyödynsimme omaa kokemustamme varhaiskasvatuksessa, jonka kautta osasimme poimia oleellisia seikkoja lähdemateriaalista, jotka koimme

tärkeiksi ja hyödyllisiksi. Opinnäytetyömme toteutuksessa emme tarvitse mitään erillisiä lupia.

7 PROSESSIN KUVAUS

Opinnäytetyön prosessin aloitimme suunnittelemalla kehotunnekasvatuksen oppaan sisältöjä ja ydinaiheita. Oppaan lähtökohtana toimivat helposti ymmärrettävä ja mielenkiintoinen sisältö. Oppaan tarkoituksena on lisätä tietoisuutta ja vähentää kehotunnekasvatukseen liittyvää tabua.

7.1 Ydinaiheet

Opinnäytetyötä toteuttaessa kokosimme mielestämme merkittävimpiä aihealueita eri lähteistä, jotka liittyvät kehotunnekasvatukseen. Kehotunnekasvatus on aiheena hyvin laaja ja tästä syystä koimme tärkeäksi valita opinnäytetyöhömme meidän mielestämme ydinaihealueet. Maailman terveysjärjestön (WHO) määrittelemän kehotunnekasvatuksen kahdeksan osa-alueen pohjalta lähdimme työstämään kehotunnekasvatuksen opasta. Koimme, että nämä kahdeksan osa-aluetta ovat kehotunnekasvatuksen ehdoton ydin, jotka määrittelevät koko kehotunnekasvatuksen sisältöä.

Tunne- sekä turvataidot korostuivat monessa lähdemateriaalissa, sillä ne kulkevat käsi kädessä kehotunnekasvatuksen kanssa. Lapsen on tärkeää oppia tunnistamaan omia rajojaan ja oman kehon tuntemuksiaan ja tästä syystä on tärkeää, että aikuinen osaa opastaa ja olla tukena lapsen kasvussa ja kehityksessä tunne- ja turvataitojenkin osalta.

Koimme tärkeäksi myös lastenpsykiatri Raisa Cacciatoren kehittämät seksuaalisuuden portaat, jotka käsittelevät lapsen tyypillistä seksuaalista kehitystä ja niiden eri tasoja ja vaiheita. Raisa Cacciatore on julkaissut paljon lasten ja nuorten seksuaalikasvatukseen liittyvää materiaalia ja hän kuuluu Maailman terveysjärjestön (WHO) seksuaalikasvatuksen asiantuntijaryhmään. Tästä syystä halusimme ehdottomasti hyödyntää hänen tuottamaansa lähdemateriaalia opinnäytetyössämme. Seksuaalisuuden portaat selkeyttävät hyvin kasvattajalle kehityksen kulkua. Tästä huolimatta haluamme kuitenkin korostaa,

että jokainen lapsi on yksilö ja kehittyy omassa tahdissaan, eikä pystytä selkeästi määrittelemään missä kehityksen vaiheessa lapsi milloinkin on. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 21–27.)

Opinnäytetyön prosessin edetessä aloimme pohtimaan, kuka on vastuussa lapsen kehotunnekasvatuksesta. Opinnäytetyömme tuotoksena syntynyt opas on ensisijaisesti tehty varhaiskasvatukseen ja siksi on mielestämme tärkeää pohtia varhaiskasvattajien vastuuta kehotunnekasvatuksessa. Tästä huolimatta kehotunnekasvatuksen opasta voi hyödyntää kuka tahansa asiasta kiinnostunut.

7.2 Oppaan kuvaus

Opasta suunniteltaessa halusimme kiinnittää erityistä huomiota oppaan visuaaliseen ilmeeseen. Halusimme tehdä oppaasta neutraalin sävyisen ja lisätä siihen mielenkiintoa herättäviä ja aiheeseen liittyviä kuvia. Opas on tehty Canva-verkkotyökalulla, joka on tarkoitettu graafiseen suunnitteluun. Kaikki kuvat ovat Canvan omistamia. Kiinnitimme huomiota myös fonttiin, jotta tekstin lukeminen olisi helppoa ja ymmärrettävää, mutta silti visuaalisesti miellyttävää. Mielestämme oli tärkeää, että oppaalla on asianmukainen kirjoitustyyli, sillä se antaa lukijalle ammattimaisen kuvan.

Oppaassa perustelemme, miksi koimme tärkeäksi tehdä oppaan kehotunnekasvatuksesta. Mainitsimme oppaassa, että varhaiskasvattajien omat mielipiteet ja taustat vaikuttavat kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen. Aihe saattaa olla monelle kiusallinen tai jopa tabu. Halusimme nostaa tämän esille, sillä oppaan tarkoituksena on lisätä tietoisuutta kehotunnekasvatuksesta ja sen merkityksestä lapsen koko elämään. Opas on tarkoitettu ensisijaisesti varhaiskasvatuksen työntekijöille tukemaan laadukasta kehotunnekasvatusta ja antamaan vinkkejä sen toteuttamiseen, mutta sitä voi hyödyntää kuka tahansa aiheesta kiinnostunut. Halusimme mainita tämän, jotta lukija tietää, kenelle opas kohdennettu.

Oppaassa korostamme, että aihe on erittäin tärkeä lasten kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen kannalta. Tämä toimii koko oppaan sekä opinnäytetyön

lähtökohtana, joten siksi halusimme mainita sen oppaassa. Oppaassa kuvaamme yleisesti kehotunnekasvatusta aiheena ja mitä se tarkoittaa. Aihe voi olla monelle entuudestaan täysin vieras, joten mielestämme termi itsessään on tärkeää avata lukijalle.

Kehotunnekasvatus on aiheena hyvin laaja ja moninainen ja siksi teoriaa oli tärkeää rajata oppaaseen. Nostimme esiin kehotunnekasvatuksen kahdeksan osa-alueita, jotka mielestämme käsittelevät hyvin kehotunnekasvatuksen ydinasiat. Halusimme pitää oppaan tiiviinä pakettina, jotta lukijan mielenkiinto säilyy ja siksi rajasimme oppaasta muun muassa Seksuaalisuuden portaat. Portaiden sijaan käsitelimme asiaa kertomalla lapsen eri ikävaiheista ja kehityksestä liittyen seksuaalisuuteen. Pidimme erittäin tärkeänä mainita oppaassa, että jokainen lapsi on yksilö ja kehittyy omaan tahtiinsa. Halusimme mainita tämän korostaaksemme sitä, että nämä kehitykseen liittyvät seikat ovat suuntaa antavia, eivätkä ole ”kiveen kirjoitettuja”.

Havaittuamme kehotunnekasvatuksen olevan aiheena mielipiteitä ja kokemuksia jakava, halusimme tarjota vinkkejä aikuisille hankalien aiheiden käsittelyyn. Nostimme tähän aiheeksi unnutuksen sekä lisääntymisen. Lähdemateriaalien pohjalta nämä aiheet aiheuttavat aikuisissa kiusallisia reaktioita ja siksi koimme nämä aiheelliseksi. Näiden vinkkien taustalla on tarkoitus madaltaa kynnystä keskustella näistä aiheista lasten kanssa.

Laseke-tutkimuksessa havaittiin, että kirjojen avulla lasten kanssa on otollisinta käsitellä kehotunnekasvatusta (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 32–40). Tästä syystä halusimme koota kehotunnekasvatusta käsitteleviä kirjavinkkejä oppaaseen. Kirjat, joita oppaaseen on valittu, on havaintojemme mukaan lasten mielestä kiinnostavia ja kirjojen kuvitukset mielenkiintoa ja keskustelua herättäviä. Lisäksi koimme tärkeäksi nostaa sellaisten kirjailijoiden teoksia, jotka edustavat itse monimuotoisia perheitä. Sulo ja Elsi -kirjojen taustalla on Susanna Silvander-Rosti, joka edusta itse sateenkaariperhettä, jossa on kaksi äitiä. Myös Poika-kirjojen kirjoittaja Jani Toivola on kertonut avoimesti edustavansa seksuaalivähemmistöä ja tämä teema näkyikin Toivolan kirjoissa.

Leikit ja laulut ovat lapsille luontaisimpia tapoja oppia ja sen takia halusimme tuoda niitä esiin oppaassa. Oman kokemuksemme mukaan Kielinuppu tuottaa helposti ymmärrettävää sisältöä, jonka lapset kokevat kiinnostavana. Kielinupun lauluissa käytetään lisäksi tukiviittomia, jotka auttavat lapsia ilmaisemaan itseään. Lisäksi mainitsemme oppaassa laululeikkejä, joita olemme itse hyödyntäneet työelämässä ja todenneet ne toimiviksi. Laululeikit ovat useimmille lapsille mieluisia ja ne opettavat samalla myös esimerkiksi kehonosia.

7.3 Havainnot prosessin edetessä

Toiminnallista opinnäytetyötä tehdessä yhdeksi haasteeksi koimme teorian rajauksen ja liittää teoriasta tärkeimmät osuudet käytännön työskentelyn tueksi, eli tuottamaamme oppaaseen. Tietoperustan onnistunut yhdistäminen opinnäytetyöprosessiin on kokonaisuudessaan antoisa, sillä koko prosessina toiminnallinen opinnäytetyö on kokeilua, vertailua, etsimistä, löytämistä ja tunnistamista mitkä ovat toimivia asioita ja mitkä eivät. Tietoperustan onnistuneessa yhdistämisessä syntyy ajatuksen muodostama kokonaisuus ja tietoperustan rakentaminen on työssämme rakennettu keskeisten käsitteiden kautta, sillä koimme sen ajatusta selkeyttävämmäksi tavaksi laajassa aiheessamme. Tämä on edellyttänyt meiltä keskeisien käsitteiden tunnistamista, niiden merkitystä ja sen, että käsitteet ovat kirjoitettu auki selkeästi. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 63.)

Omalla työkokemuksellamme varhaiskasvatuksen parissa on merkittävä rooli osana opinnäytetyömme prosessia, josta koko opinnäytetyön idea lähti liikkeelle. Omien kokemustemme pohjalta havainnoimme puutteita sekä mieles-tämme hyviksi havaittuja ja hyödyllisiä toimintamalleja varhaiskasvatuksessa liittyen kehotunnekasvatukseen. Opinnäytetyötä tehdessä osasimme ottaa nämä huomioon tuotosta tehdessä.

Kehotunnekasvatuksen opasta tehdessä pidimme oppaan selkeänä ja helposti luettavana, jotta lukijan mielenkiinto pysyy yllä. Lisäksi halusimme tehdä oppaan visuaalisesti miellyttäväksi, jotta se herättäisi mielenkiintoa. Oppaan tarkoituksena on tarjota tietoa kehotunnekasvatuksesta sekä konkreettisia vinkkejä, joita kasvattaja voi hyödyntää, jos kokee kehotunnekasvatuksesta

puhumisen vaikeana aiheena tai haluaa mahdollisesti lisää tietoa kehotunnekasvatuksesta.

7.4 Lähdekriittisyys

Kehotunnekasvatus on aiheena ja ilmiönä laaja aihe, jota voi tarkastella useasta näkökulmasta. Aihetta on tutkittu monesta eri näkökulmasta aikaisemminkin, joten lähdekriittisyys toteuttaessamme opinnäytetyötä on tärkeää. Käyttämiämme lähteitä on mietitty ja arvioitu mm. lähteen iän ja tunnettavuuden pohjalta, sillä yhteiskunta, näkemykset ja tutkimustieto muuttuvat koko ajan ajansaatossa, on opinnäytetyömme laadun kannalta tärkeää, että käyttämämme lähteet ovat ajankohtaisia. (Vilka & Airaksinen 2003, 24–31.)

Hyödynsimme samoja lähdemateriaaleja sekä opinnäytetyössä, että oppaassamme. Opinnäytetyömme merkittävimmiksi lähteiksi haluamme nostaa Ingman-Fribergin & Cacciatoren Keho on leikki -kirjan, jonka Väestöliitto ja Duodecim ovat yhdessä tuottaneet. Kirja sisältää paljon hyvää materiaalia kehotunnekasvatuksen tueksi. Kirjassa käsitellään erikseen tutkimustietoa lasten seksuaalikasvatuksesta, kuten ammattilaisten ajatuksia ja kokemuksia sekä vanhempien näkemystä aiheeseen liittyen. Lisäksi kirjassa on paljon teorian tietoa sekä konkreettisia käytännön tilanteita liittyen kehotunnekasvatukseen.

Toisena merkittävänä lähteenä opinnäytetyössämme olemme hyödyntäneet Väestöliiton nettisivuja ja tutkimuksia. Väestöliiton nettisivuilta löytyy runsaasti monipuolista ja helposti ymmärrettävää tietoa lasten kehotunnekasvatuksesta. Väestöliitto on panostanut kehotunnekasvatuksen tutkimuksiin ja materiaaliin viime vuosina.

8 POHDINTA

Perehdyttyämme kehotunnekasvatusta käsittelevään materiaaliin huomasimme, että kehotunnekasvatus on aiheena hyvin laaja ja monisäikeinen. Opinnäytetyötä tehdessä ja materiaaleihin perehtyessämme havaitsimme kehotunnekasvatukseen liittyvän paljon asioita mitä opinnäytetyöprosessin alkuvaiheessa emme osanneet ajatella. Kehotunnekasvatus käytännössä koostuu

yllättävän monesta eri osa-alueesta, kuten tunne- ja turvataidoista, lapsen persoonallisuudesta ja yksilöllisyydestä, kasvuympäristöstä ja kasvattajien omista näkemyksistä.

Sukupuolisensitiivisyys jakaa paljon mielipiteitä ja siksi siihen liittyen on myös paljon erilaisia toimintamalleja. Yleisessä keskustelussa näkee usein selvää jaottelua ääripäiden välillä, toiset ovat poistamassa sukupuolet kokonaan ja toiset korostavat stereotyyppisiä tyttöjen ja poikien rooleja. Mielestämme olisi tärkeää herätellä sukupuolisensitiivisyyden takana olevaa todellista ajatusta siitä, että jokainen lapsi saa olla sellainen kuin on ja toteuttaa itseään ja omia mielenkiinnon kohteitaan vapaasti ja avoimesti. On lapsen oikeus saada kokeilla eri sukupuolirooleja ja leikkiä ilman sukupuolirajoitteita.

Kehotunnekasvatuksen merkitys lapsen kokonaisvaltaisessa kasvussa ja kehityksessä on merkittävä ja pitkäkantoinen. Tästä syystä aihe on mielestämme tärkeä, sillä omien havaintojemme perusteella varhaiskasvatuksen kentällä aiheetta käsiteltiin hyvin vähän tai vain pintapuolisesti. Yleinen näkyvyys ja keskustelu aiheen ympärillä on mielestämme melko vähäistä ja näkemyseroja aiheeseen liittyen on hyvin paljon. Yllätyimme esimerkiksi siitä, että varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei ole suoranaisesti lainkaan mainintaa kehotunnekasvatuksesta, vaikka monet aiheet ovatkin samankaltaisia.

8.1 Johtopäätökset

Omien havaintojemme perusteella kehotunnekasvatuksen toteutus on varhaiskasvatuksen työkentällä pirstaleista ja yhteiset linjat kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen puuttuvat. Myös lähdemateriaaleissa korostui tämä sama havainto tutkimusten tuloksena. Tämän lisäksi tutkimuksessa korostui kasvattajien omat kokemukset ja ajatukset kehotunnekasvatuksesta, jotka peilaavat siihen, miten kasvattajat toteuttavat kehotunnekasvatusta käytännössä (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 32–35). Esimerkiksi sukupolvierot näkyvät kasvattajien välillä vahvasti. Etenkin vanhemman sukupolven kohdalla heidän saamansa kasvatusta saattaa erota nykypäivän arvoista ja yhteiskunnasta suurestikin. Tällöin voi olla hyvin vaikeaa muuttaa omia näkemyksiään tietyistä

asioista, joihin ihminen on kasvanut ja oppinut. Tutkimuksen mukaan koulutusta ja tätä kautta lisää tietoisuutta kehotunnekasvatuksesta ja sen merkityksestä kaivattiin ammattilaisten keskuudessa (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016c, 38).

Yksi syy kehotunnekasvatuksen yhteisten linjojen puuttumiseen ja aiheen vierauteen on todennäköisesti kehotunnekasvatuksen puuttuminen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022). Vaikka kehotunnekasvatuksen aiheet näkyvät Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022), olisi erityisen tärkeää tuoda kehotunnekasvatusta näkyvämmiin esille. Kehotunnekasvatus on aiheena moninainen ja merkittävä lapsen kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen kannalta.

Tutkimuksen mukaan kehotunnekasvatus on tärkeää aloittaa jo varhaiskasvatusiässä, sillä se luo pohjaa elämän mittaiselle seksuaaliterveydelle (Montclair State University 2020). Tämän vuoksi halusimme luoda oppaan, johon kokosimme kehotunnekasvatuksen keskeisimmät aiheet ja vinkit, joilla varhaiskasvattajat saavat konkreettista tukea laadukkaaseen kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen. Koimme Väestöliiton materiaalit laadukkaina ja hyödyllisinä lähteinä, sillä Väestöliitto tuottaa paljon ammatillista materiaalia ja kursseja kehotunnekasvatuksesta. Koemme, että tuottamamme opas on helposti luettavissa pituutensa vuoksi sekä sisältö on lukijalle helposti ymmärrettävissä.

Opasta tehdessä emme tuottaneet mitään uutta tietoa tai työkaluja aiheeseen liittyen, vaan kokosimme mielestämme tärkeimmät seikat kehotunnekasvatuksesta. Kun opas on tiivis ja se sisältää tärkeimmät asiat, voi kynnyksen kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen olla matalampi. Ajatus oppaan takana on se, että oleellisin tieto löytyy samasta paketista, joka kasvattajan on helppo ja nopea lukea ja sisäistää.

8.2 Eettisyys ja luotettavuus

Kehotunnekasvatus terminä on itsessään melko tuore ja tämän vuoksi teoreettista taustaa tehdessä kiinnitettiin erityistä huomiota ammattikirjallisuuden

ja muiden lähteiden julkaisuvuosiin. Jatkuvasti muuttuvan yhteiskunnan ja nykyisten arvojen myötä oli erittäin tärkeää, että lähdemateriaali oli mahdollisimman ajankohtaista tietoa. Vanhemmassa ammattikirjallisuudessa ei ole osattu ottaa huomioon nykypäivänä tärkeitä teemoja kehotunnekasvatuksen tiimoilta, kuten perheiden moninaisuutta sekä sukupuolisensitiivisyyttä.

Eettisyys ja luotettavuus korostuu opinnäytetyössämme erityisesti lähdemateriaaleissa, joiden valitsemiseen käytimme paljon aikaa ja kriittistä tarkastelua. Koimme etenkin Väestöliiton materiaalit luotettavana, sillä ne on luotu WHO:n standardien mukaisesti. Huomioimme eettisyyden myös lähteiden oikein merkitsemisessä, jotta oikeat tutkijat ja kirjoittajat saavat tunnustusta työstään.

Lähteiden valinnassa koimme erittäin tärkeäksi ajankohtaisen ja mahdollisimman tuoreen tiedon, sillä yhteiskunnan muutokset ovat olleet suuria viime vuosikymmeninä. Edelleen monella kasvattajalla voi olla väärää, vanhaa tai olematonta tietoa liittyen kehotunnekasvatukseen ja tällöin kasvatustavat voivat olla jopa vahingollisia lapsen kehityksen kannalta. Kasvattajan sensitiivisyys on erittäin tärkeässä osassa kehotunnekasvatusta, sillä yhteiskunnan muutoksessa korostuu perheiden moninaisuus ja sukupuolisensitiivisyys.

Opinnäytetyötä tehdessä pohdimme vahvasti myös kulttuurieroja ja niiden vaikutusta kehotunnekasvatukseen. Kasvattajan on tärkeää olla kiinnostunut lasten perhetaustoista ja kulttuureista ja osata suhtautua niihin sensitiivisesti. Jos kulttuurien tavat ja normit eroavat paljon valtaväestön arvoista ja tavoista, on kasvattajan tärkeää osata kohdata jokainen lapsi yksilönä hänen taustoistaan huolimatta. Kasvattaja voi kuitenkin kohdata ristiriitoja eri kulttuurien ja kehotunnekasvatuksen arvojen ja ohjeistusten saralla. Koemme, että näitä ristiriitoja on hyvä tuoda esiin työyhteisöissä, jotta niistä syntyy keskusteluja ja pohdintaa, miten näissä tilanteissa olisi hyvä toimia. Tässä olisikin yksi mahdollinen kehittämiskohde.

Opinnäytetyön luotettavuutta lisäävät omat kokemuksemme ja havaintomme varhaiskasvatuksen työkentältä. Kun varhaiskasvatuksen konteksti on tuttu, tällöin on helpompi tuoda ideoita konkreettisesti toimiviksi työkentälle sekä opasta kootessa päätellä, mitkä asiat voisivat toimia ja mitkä eivät. Toisaalta

opinnäytetyön luotettavuutta heikentää oma kokemattomuutemme opinnäytetyön tekemisessä, sillä tämä on ensimmäinen opinnäytetyö, minkä olemme tehneet.

8.3 Mahdollisuudet jatkokehitykseen

Opinnäytetyön aiheen jatkokehittämisenä olisi mahdollista tutkia, miten Haminan varhaiskasvatuksessa otetaan käyttöön kehotunnekasvatuksen opas ja onko se koettu hyödylliseksi. Näin voitaisiin kehittää opasta pohtimalla sitä, minkälaisia asioita varhaiskasvattajat kokevat jo hallitsevansa ja mistä tarvittaisiin lisää tietoa. Kehotunnekasvatuksesta puhutaan tällä hetkellä paljon. Jokaisella lapsella on oikeus laadukkaaseen kehotunnekasvatukseen varhaiskasvatuksessa.

Lisäksi Haminan varhaiskasvatuksessa voitaisiin tutkia, millaisia aiheita vanhemmat haluaisivat käsiteltävän kehotunnekasvatukseen liittyen. Tämä lisäisi vanhempien osallisuutta sekä lisäisi tietoisuutta ja keskustelua aiheesta varhaiskasvatuksen ja perheiden välillä. Tällöin myös varhaiskasvatuksessa saataisiin tietoa lasten ajankohtaisista mielenkiinnon kohteista kehotunnekasvatukseen ja lasten kehitykseen liittyen. Tässä voisi olla mahdollisesti yksi työtehtävä varhaiskasvatuksen sosionomille, jonka työnkuvaan perheiden kanssa tehtävä yhteistyö vahvasti liittyy.

Kehotunnekasvatuksen aiheen tiimoilta on tehty monia opinnäytetöitä viimeisen viiden vuoden sisällä, joten aiheesta ollaan selvästi kiinnostuneita. Tästä huolimatta, kiinnitimme huomiota, että tuoreita tutkimuksia kehotunnekasvatuksesta löytyy valitettavan vähän. Aihe herättää selvästi kiinnostusta ja siksi myös uutta ammattikirjallisuutta ja tutkimuksia aiheesta tarvitaan.

LÄHTEET

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-kustannus.

Alijoki, A. 2011. Lapsen tuen tarve kielellisessä kehityksessä ja siihen vastaaminen varhaiskasvatuksen keinoin. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L. (toim.) Lapsi ja kieli: Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. PDF-dokumentti. Helsinki: Yliopistopaino, 77–85. Saatavissa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80046/d9e0eb99-ef75-4704-a185-14aa8cbf9366.pdf?sequence> [viitattu 21.8.2023].

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2012. Mitä ihmettä? Opas ammattilaisille. Seksuaalikasvatusta 3–9-vuotiaille. Helsinki: Nektaria ry. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://www.nektaria.fi/site/wp-content/uploads/downloads/2012/09/Mitä-ihmettä.pdf> [viitattu 25.1.2023].

Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S. & Friberg-Hommas, M. 2016. Keskusteleva kasvatuskumppanuus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 53–58.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016a. Kenellä on seksuaalikasvatuksen vastuu. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 63–70.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016b. Ongelmallinen ja huolestuttava käytös. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 87–91.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016c. Väestöliitossa tehty Laseke-tutkimus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 32–40.

Cacciatore, R., Kauppinen, P. & Ingman-Friberg, S. 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 95–106.

Haminan varhaiskasvatussuunnitelma. 2022. Kasvatus- ja koulutus valio-kunta. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://drive.google.com/file/d/12U1IH-DiSz1bIKL426s81aNR0vam_1QJd/view [viitattu 30.8.2023].

Helenius, A. & Korhonen, R. Leikin ensiaskeleita. 2020. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 5., uudistettu painos, 69–77.

Ilmonen, K. & Korhonen, E. 2016. Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 110–112.

Ingman-Friberg, S. 2016. Ammattilaisten ajatuksia lasten seksuaalikasvatuksesta. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 41–52.

Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016a. Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 25–31.

Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016b. Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 82–86.

Kalliokoski, H. 2018. Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja leikin mahdollisuudet. Teoksessa Kangas, J. & Fonsén, E. (toim.) Leikin ammattilaiset. Helsinki: Helsingin yliopisto, 22–23. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232536/Leikin_ammattilaiset.pdf?sequence=3&isAllowed=y [viitattu 7.7.2023].

Kangaskoski, H. 2016. Seksuaalikasvatusta päivähoidossa. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 197–208.

Kankkunen, H. & Takala, O. 2016 Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 186–196.

Kauppinen, P. 2016a. Miten kertoa hyväksikäytön riskistä? Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 243–250.

Kauppinen, P. 2016b. Miten puhua lisääntymisestä? Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 232–242.

Kauppinen, P. 2016c. Monenlaiset perheet. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 167–173.

Kielinuppu. s.a. Kielinuppu. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.kielinuppu.fi> [viitattu 1.8.2023].

Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. 2022. Varhaiskasvatus valloittaa. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus – Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/> [viitattu 25.7.2023].

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus.

Kostamo, P., Airaksinen, T. & Viikka, H. 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Opas toiminnalliseen oppimäytetyöhön. Helsinki: Art House Oy. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi> [viitattu 18.4.2023].

Lajunen, K., Andell, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-467-0> [viitattu 12.7.2023].

Laru, S., Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy, 120–129.

Mitä on kehotunnekasvatus. s.a. Väestöliitto. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/01/17d8cd7e-tiivistelma-suomi-netti-1-2020.pdf> [viitattu 25.1.2023].

Montclair State University. 2020. Experts: Sex Education Should Begin in Kindergarten. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.montclair.edu/newscenter/2020/12/14/experts-sex-education-should-begin-in-kindergarten/> [viitattu 21.9.2023].

Ohjaavat asiakirjat ja tutkimukset. s.a. Väestöliitto. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/mita-on-kehotunnekasvatus/ohjaavat-asiakirjat/> [viitattu 15.8.2023].

Salo, L. & Salmi, K. 2018. Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja leikin mahdollisuudet. Teoksessa Kangas, J. & Fonsén, E. (toim.) Leikin ammattilaiset. Helsinki: Helsingin yliopisto, 6–9. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232536/Leikin_ammattilaiset.pdf?sequence=3&isAllowed=y [viitattu 20.8.2023].

Seksuaalikasvatus. s.a. Väestöliitto. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalikasvatus/> [viitattu 15.7.2023].

Step by step -malli. s.a. Väestöliitto. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/03/7dbd5b35-step-by-step-malli.pdf> [viitattu 14.8.2023].

Sippel, E. 2019. Olen ainutkertainen – lapsen seksuaaliterveydestä sarjakuvien. Lahti: Seksuaalivoukko Eerika Sippel.

Varhaiskasvatustaki. 13.7.2018/540.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2022. Opetushallitus. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2022> [viitattu 25.1.2023].

Vilka, H. 2021. Näin onnistut opinnäytetyössä. Ratkaisut tutkimuksen umpikujiin. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi> [viitattu 18.4.2023].

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallisen opinnäytetyön ohjaajan käsikirja. Tampere: Tammi.

Ylikörkkö, E-M. 2022. Lapsen osallisuuden tilan muotoutuminen lapsen ja opettajan välisissä kohtaamisissa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 72–98. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://journal.fi/jecer/article/view/115435/80613> [viitattu 10.7.2023].

MIKSI TEIMME TÄMÄN OPPAAN?

KEHOTUNNEKASVATUS VOI OLLA MONELLE KASVATAJALLE VIERAS TAI LUOTAANTYÖNTÄVÄ KÄSITE. KOSKA VARHAISKASVATUKSESSA TYÖSKENTELEVÄT OVAT HYVIN ERI IKÄISIÄ JA ERI LÄHTÖKOHDISTA, VOI KEHOTUNNEKASVATUS TARKOITTA ERI ASIOITA MONELLE TAI JOTKUT VOIVAT KOKEA SEN MYÖS TABUNA. TÄSTÄ SYYSTÄ KOIMME, ETTÄ HALUAMME ANTA OMAN PANOKSEMME JA LUODA SELKEÄN OPPAAN, JOSSA KÄSITELLÄÄN KEHOTUNNE-KASVATUSTA TEORIASSA, SEKÄ KÄYTÄNNÖSSÄ.

OPPAASEEN OLEMME KERÄNEET SINULLE KÄYTÄNNÖN VINKKEJÄ, MITEN KEHOTUNNEKASVATUSTA PYSTYY TUOMAAN LAPSEN PÄIVITTÄISIIN TOIMINTOIHIN. OPAS SISÄLTÄÄ TIETOA KEHOTUNNEKASVATUKSESTA, VINKKEJÄ AIHEESTA KESKUSTELUUN SEKÄ KONKREETTISIA VINKKEJÄ, MITEN TUKEA KEHOTUNNEKASVATUSTA ARJESSA.

KENELLE TÄMÄ OPAS ON TARKOITETTU?

TÄTÄ OPASTA VOI HYÖDYNTÄÄ VARHAISKASVATUKSEN TYÖNTEKIJÄ, TAI KUKA TAHANSA KASVATAJA TAI AIHEESTA MUUTEN KINNOSTUNUT.

MIKÄ IHMEEN KEHOTUNNEKASVATUS?

NO MITÄ SE KEHOTUNNEKASVATUS SITTEN TARKOITTAAN? EI HÄTÄÄ, ME KERROMME SINULLE! YKSINKERTAISUUDESSAAN KEHOTUNNEKASVATUS TARKOITTAAN SEKSUAALIKASVATUSTA. KÄSITETTÄ KEHOTUNNEKASVATUS KÄYTETÄÄN PUHUTTAESSA PIENISTÄ LAPSISTA, SILLÄ SE KUVAAN PAREMMIN LASTEN TARPEITA SEKÄ KEHITYSTÄ.

”KEHOTUNNEKASVATUS TUKEE LASTEN ITSETUNNON, KEHONKUVAN, TUNNE- JA TURVATAITOJEN SEKÄ LÄHEISYYDEN TAITOJEN KEHITTÄMISTÄ. NÄIN LAPSISTA VOI KASVAA ENTISTÄ TERVEEMPIÄ ITSETUNTOISEMPIA JA ONNELLISEMPIA NUORIA JA AIKUISIA.” (VÄESTÖLIITTO S.A.)

LAADUKAS SEKSUAALIKASVATUS JOHTAA
HYVÄÄN SEKSUAALITERVEYTEEN JA
SEKSUAALISEEN HYVINVOINTIIN.
SEKSUAALIKASVATUS ON TÄRKEÄÄ ALOITTAAN
JO LAPSUUDESSA, SILLÄ SILLOIN LUODAN
POHJAA KAIKELLE TULEVALLE OPILLE ELÄMÄN
VARRELLA.

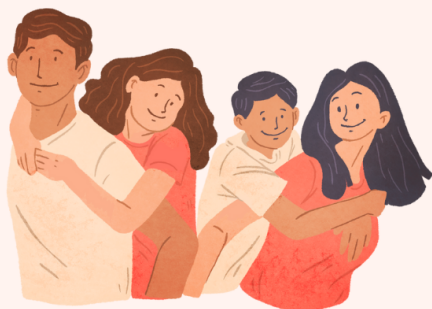

KEHOTUNNEKASVATUS PÄHKINÄNKUORESSA:

TÄRKEINTÄ KEHOTUNNEKASVATUKSESSA ON MUISTAA, ETTÄ SE TAPAHTUU LAPSEN IKÄTASOHOUMIOON OTTAEN. KEHOTUNNEKASVATUS ON PARHAIMMILLAAN SILLOIN, KUN SE LÄHTEE LAPSEN ALOITTEESTA JA KIINNOSTUKSESTA. SIKSI ON TÄRKEÄÄ, ETTÄ LAPSELLE VASTATAAN, KUN HÄN OSOITTAÄ KIINNOSTUSTA SEKSUAALISUUTEEN LIITTYVIIN TEEMOIHIN.

LASTEN SUORAT KYSYMYKSET VOIVAT JOSKUS HÄMMENTÄÄ AIKUISTA, MUTTA LAPSET OVAT UTELIAITA JA LUONNOLLISESTI KIINNOSTUNEITA ESIMERKIKSI KEHON TOIMINNOISTA TAI SIITÄ, MITEN VAUVAT SAAVAT ALKUNSA. LAPSELLE ON KUITENKIN HYVÄ VASTATA IKÄTASOISESTI, EIKÄ KIELTÄÄ KYSYMYKSIÄ, JOTTA LAPSET OPPIVAT, ETTÄ NÄISSÄ ASIOISSA EI OLE MITÄÄN HÄPEILTÄVÄÄ.

ARKISET TILANTEET JA PÄIVÄN TAVALLISET TOIMINNOT OVAT HIEENOJA TILAISUUKSIA KEHOTUNNEKASVATUSTA AJATELLEN. ESIMERKIKSI VARHAISKASVATUKSESSA VESSAAN MENNESSÄ VOIDAAN KESKUSTELLA SIITÄ, MIKSI JOKAISALLE ON HYVÄ ANTAA VESSARAUHA JA MITÄ SE TARKOITTAÄ.

OLEMME KOONNEET SINULLE TIIVIIN PAKETIN TÄHÄN OPPAASEEN, JOSSA ON KEHOTUNNEKASVATUKSEN YDINASIAT. JOS OLET KIINNOSTUNUT AIHEESTA JA HALUAT OPPIA LISÄÄ, SUOSITTELEMME TUTUSTUMAAN VÄESTÖLIITON NETTISIVUIHIN. SIELTÄ LÖYTYY PALJON TIETOA JA MATERIAALIA AIHEESTA!

[HTTPS://WWW.VAESTOLIITTO.FI/AMMATTILAISET/LASTEN-KEHOTUNNEKASVATUS/](https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/)

KEHOTUNNEKASVATUKSEN KAHDEKSAN

OSA-ALUETTA

KEHO JA KEHITYS

KESKEISTÄ AVOIN TUTUSTUMINEN OMAAN KEHOON. LAPSI HAKEE ERILAISIA TUNTEMUKSIA JA KIINNOSTUU KEHON ERI TOIMINNOISTA. AIKUISEN ON TÄRKEÄÄ HELLIIÄ JA KEHUA LASTA JA OPETTAA LASTA ARVOSTAMAAN OMAA JA MUIDEN KEHOJA. LAPSELLE ON HYVÄ OPETTAA KEHON YKSITYISET ALUEET JA KUKA NIIHIIN SAA KOSKEA.

TUNTEET

LAPSI HARJOITTELEE TUNTEIDEN HALLINTAA. TÄRKEÄÄ ON OPETTAA LAPSI TUNNISTAMAAN SEKÄ HYVÄKSYMÄÄN ERILAISET TUNTEET. TUNTEITA ON HYVÄ SANOITTA JA NIMETÄ LAPSELLE, JOTTA HÄN OPPII TUNNISTAMAAN NIITÄ. KAIKKI TUNTEET OVAT SALLITTUJA. TOISET TUNTEET TUNTUVAT KEHOSSA HYVILTÄ JA TOISET HUONOILTA. AIKUISEN AUTTAA LASTA SÄÄTELEMÄÄN TUNTEITA, KUN LAPSI EI VIELÄ ITSE OSAA.

LÄHEISYYS, HYVÄ OLO JA ITSETUNTO

AIKUISEN LÄHEISYYS JA TURVALLINEN KOSKETUS TUKEVAT LAPSEN Tervettä MINÄKUVAA. KOSKETUKSEN TULEE OLLA POSITIIVINEN KOKEMUS EIKÄ SITÄ SAA PAKOTTAA. LAPSI HAKEE MIELIHYVÄÄ OMAN KEHONSA KOSKETTELUSTA JA SE ON TÄYSIN NORMAALIA. LAPSI MYÖS TUTKII MAAILMAA KAIKILLA AISTEILLAAN, JOSSA AIKUISEN TULEE OHJATA LASTA TURVALLISESTI JA ARVOSTAVASTI.

YMPÄRISTÖ JA MUUT IHMISET

JOKAISELLA LAPSELLA ON OIKEUS TUNTEA ITSENSÄ JA PERHEENSÄ ARVOKAAKSI. LAPSELLE TULEE KERTOA ERILAISISTA PERHEISTÄ, KULTTUUREISTA JA TAVOISTA TOIMIA. OSOITA LAPSELLE MYÖNTEISTÄ ASENNETTA ERILAIISIIN PERHEISIIN JA ELÄMÄNTAPOIHIN KOHTI. LAPSEN TULEE SAADA KOKEILLA ERILAISIA ROOLEJA JA TAPOJA LEIKEISSÄÄN JA MUISSA TOIMINNOISSAAN HUOLIMATTA SUKUPUOLESTA JA STEREOTYPIOISTA.

KEHOTUNNEKASVATUKSEN KAHDEKSAN

OSA-ALUETTA

HYVINVOINTI JA TERVEYS

AIKUISEN ON HUOLEHDITTAVA LAPSEN TERVEYDESTÄ JA TURVALLISUUDESTA JA ON AIKUISEN TEHTÄVÄ SUOJATA LASTA HÄIRINNÄLTÄ JA VÄKIVALLALTA. SIKSI LAPSELLE ON TÄRKEÄÄ OPETTAA HYVÄN JA HUONON KOSKETUKSEN ERO JA SIIHEN LIITTYVÄT SÄÄNNÖT. LAPSEN ON TÄRKEÄÄ OPPIA, ETTÄ HÄN SAA ITSE PÄÄTTÄÄ OMASTA KEHOSTAAN. LAPSELLE ON HYVÄ KOROSTAA, ETTÄ LUOTETTAVALLE JA TURVALLISELLE AIKUISELLE VOI AINA KERTOA MIELTÄ ASKARRUTTAVISTA ASIOISTA.

LISÄÄNTYMINEN

LAPSET OVAT HYVIN KIINNOSTUNEITA SIITÄ, MITEN LAPSI SAA ALKUNSA. LAPSELLA ONKIN OIKEUS KYSYÄ MITÄ TAHANSA MIELEEN TULEEKAAN JA MYÖS SAADA IKÄTASOISIA VASTAUKSIA KYSYMYKSIINSÄ. TÄRKEINTÄ ON, ETTÄ LAPSELLE PUHUTAAN TOTTA, EIKÄ SELITETÄ TARINAA HAIKAROISTA, JOTKA TUOVAT VAUVOJA. ISOMMALLE LAPSELLE VOI MYÖS JUTELLA ERILAISISTA TAVOISTA, MITEN LAPSIA TULEE ERILAIISIIN PERHEISIIN (ESIM. ADOPTIO).

NORMIT JA TAVAT

LAPSET HARJOITTELEVAT YHTEISIÄ SÄÄNTÖJÄ JA NORMEJA. LAPSI OPPII MUUTA IHMISIÄ HAVAINNOIMALLA, MITÄ SAA TEHDÄ JA MITÄ EI. LASTA ON HYVÄ OPETTAA KÄYTTÄYMÄÄN ERI TILANTEISSA TILANTEEN VAATIMALLA TAVALLA. AIKUISEN ON HYVÄ KERTOA LAPSELE YKSITYISEN JA JULKISEN ERO JA SÄÄNTÖJÄ LIITTYEN YKSITYISYYTEEN. LAPSELLE VOI KERTOA ERI KULTTUUREISTA JA TAVOISTA TOIMIA. ON TÄRKEÄÄ PAINOTTAA TASA-ARVOA JA JOKAISEN KUNNIOITTAMISTA OMANA ITSENÄÄN.

OIKEUDET

LAPSELLA ON OIKEUS SAADA IKÄTASOISTA TIETOA JA VASTAUKSIA KYSYMYKSIINSÄ. LAPSELLA ON OIKEUS TULLA KUULLUKSI JA YMMÄRRETYKSI. ON LAPSEN OIKEUS SAADA LEIKKIÄ SEKÄ KOKEILLA ERILAISIA SUKUPUOLIROOLEJA. LAPSEN TULEE SAADA SUOJELUA JA TURVAA. LAPSELLA ON OIKEUS TUTUSTUA OMAAN KEHOONSA JA SAADA TURVALLISTA KOSKETUSTA JA LÄHEISYYDESSÄ. ENNEN KAIKKEA LAPSEN ON HYVÄ SAADA KEHITYÄ OMASSA TAHDISSAAN ILMAN HÄIRIÖITÄ.

LAPSEN IKÄ JA KEHITYS

0-1-VUOTIAS:

LAPSI TUTKII KIIINNOSTUNEENA YMPÄRÖIVÄÄ MAAILMAA JA TARKKAILEE YMPÄRISTÖÄÄN. LAPSI OPPII OMAN KEHON TUNTEMUKSIA JA TUTKII SITÄ KOSKETTELEMALLA SUULLA JA KÄSILLÄ. LAPSI SAATTAA MYÖS OLLA KIIINNOSTUNUT SUKUELIMISTÄÄN JA KOSKETELLA NIITÄ. LAPSI HYMYILEE, ITKEE, TULEE SYLIIN TURVAAN JA KAIPAA HYVÄKSYNTÄÄ SEKÄ IHAILUA AIKUISELTA.

AIKUISEN ROOLI:

LAPSELLE HELLYYDEN JA LÄHEISYYDEN OSOITTAMINEN ON TÄRKEÄÄ. LASTA TULEE OHJATA LEMPEÄSTI JA ASIALLISESTI JA ANTAA HÄNEN RAUHASSA TUTKIA YMPÄRISTÖÄN SEKÄ TUTUSTUA OMAAN KEHOONSAA. LAPSEN KANSSA VOI KÄYDÄ YHDESSÄ LÄPI KEHONOSIA JA KATSELLA ESIMERKIKSI KUVAKIRJOJA NIISTÄ. AIKUISEN ON NIMETÄ MYÖS SUKUELIMET. ON TÄRKEÄÄ OSOITTA A LAPSELLE, ETTÄ LAPSI SAA NAUTTIA OMASTA KEHOSTAAN JA OLLA SIITÄ YLPEÄ.

LAPSEN IKÄ JA KEHITYS

2-3-VUOTIAS:

LAPSI ON YLPEÄ OMASTA KEHOSTAAN JA SEN TOIMINNOISTA. LAPSI OPETTELEE KÄYMÄÄN POTALLA JA ON KIINNOSTUNUT SUKUELIMISTÄ JA VOI POHTIA NIIDEN EROJA. LAPSI HUOMAA TYTTÖJEN JA POIKIEN EROT. LAPSI VOI OLLA KIINNOSTUNUT VAUVAN SYNTYMÄSTÄ JA KYSELEE PALJON. LAPSI ILMAISEE OMAA TAHTOAN JA OSOITTAÄ TUNTEITA ERI TAVOIN. LAPSI YMMÄRTÄÄ JULKISEN JA YKSITYISEN ERON JA HYVÄKSYÄ NORMEJA. LAPSI HARJOITTELEE YHTEISLEIKKIÄ MUIDEN KANSSA JA HUOMAA, MIKÄ TEKEE ITSENSÄ JA MUUT ILOISEKSI.

AIKUISEN ROOLI:

AIKUISEN ON HYVÄ SANOITTAÄ LAPSEN TUNTEITA JA ANTAÄ TURVALLISET RAJAT NIIDEN NÄYTTÄMISEEN. AIKUISEN TULEE OPETTAÄ, ETTÄ MUITA EI SAA SATUTTAÄ. ON TÄRKEÄÄ OSOITTAÄ LAPSELLE HYVÄKSYNTÄÄ JA HELLIÄ LASTA. LAPSELLE ON HYVÄ KERTOÄ, ETTÄ POJILLA ON PIPPELI JA TYTÖILLÄ PIMPPI. AIKUISEN ON HYVÄ OPETTAÄ LAPSELLE VESSARAUHA JA ANTAÄ MYÖS LAPSEN ISTUA POTALLA OMASSA RAUHASSA. ON TÄRKEÄÄ KERTOÄ, MITÄ KEHON PAIKKOJA SAA MUILLE NÄYTTÄÄ JA KOSKEÄ OMASSA TAI MUIDEN KEHOSSA.

LAPSEN IKÄ JA KEHITYS

4-5-VUOTIAS:

LAPSI OPETTELEE TUNTEIDEN HALLITSEMISTA JA HUOMAA MUIDEN TUNTEITA. LAPSI VERTAILEE ITSEÄN MUIHIN JA POHTII ERI KEHONOSIA JA NIIDEN TOIMINTOJA. LAPSI TIETÄÄ JO, MIKÄ TUNTUU HYVÄLTÄ JA MIKÄ PAHALTA, SAATTAA KUITENKIN TESTATA ERI TUNTEMUKSIA. LAPSI OPPII MIKÄ ON SALLITTUA JA MIKÄ EI, SEKÄ KERTOMAAN OMIA MIELIPITEITÄÄN JA TARPEITAAN. LAPSI SAATTAA IHASTUA JA OSAA OSOITTA A ILOA JA SUUTTUMISTA. ON KIINNOSTUNUT LISÄÄNTYMISESTÄ JA SAATTAA LEIKKIÄ SIIHEN LIITTYVIÄ LEIKKEJÄ.

AIKUISEN ROOLI:

TÄRKEÄÄ ON VASTATA LAPSEN KYSYMYKSIIN TOTUUDENMUKAISESTI. ON TÄRKEÄÄ SANOITTA LAPSELLE, ETTÄ HÄN ON ARVOKAS JA OIKEANLAINEN JUURI SELLAISENA KUIN ON. LAPSELLE ON HYVÄ OPETTA A ERI TUNTEITA JA NIIDEN NIMIÄ. LASTA TULEE KEHUA JA ROHKAISTA. AIKUISEN TULEE OPETTA A KÄYTÖSTAPOJA JA KERTO A MYÖS LAPSELLE ERILAISISTA IHMISISTÄ JA TAVOISTA. KERRO LAPSELLE, ETTÄ PAHA KOSKETUS EI OLE OK JA SIITÄ SAA KIELTÄYTYÄ JA TULEE KERTO A TUTULLE AIKUISELLE.

VAIKEAT AIHEET...

KEHOTUNNEKASVATUKSEEN LIITTYVÄ AIHEITA, JOISTA VOI OLLA VAIKEAA KESKUSTELLA LAPSEN KANSSA, MIKÄLI NE EIVÄT OLE ITSELLE LUONTEVIA TAI TUTTUJA AIHEITA. TÄSSÄ SINULLE TIETOA NIISTÄ JA VINKKEJÄ, MITEN JUTELLA NIISTÄ LAPSELLE!

UNNUTUS

KAIKENIKÄSET LAPSET TUTKIVAT ITSEÄÄN JA KOSKETTELEVAT OMAA KEHOAAN JA SE ON TÄYSIN TAVALLISTA. LAPSELLE SUKUELINTEN KOSKETTAMINEN ON YHTÄ LAILLA LUONNOLLISTA KUIN MUUNKIN KEHON. KOSKETTAMINEN TUNTUU LAPSESTA KIVALTA JA SE TUOTTAU NAUTINTOA. KUN LAPSI HAKEE NAUTINTOA KOSKETTELEMALLA SUKUELIMIÄÄN, SITÄ KUTSUTAAN **UNNUTUKSEKSI**. UNNUTUS ON LAPSEN KEHITYKSEEN LIITTYVÄ ASIA EIKÄ SE TARKOITA SAMAA KUIN AIKUISEN ITSETYYDYTYYS.

AIKUISEN ON TÄRKEÄÄ ANTTAA LAPSEN RAUHASSA TUTUSTUA OMAAN KEHOONSA JA OSOITAA, ETTÄ LAPSI SAA NAUTTIA SIITÄ. LAPSEN KANSSA VOI KESKUSTELLA UNNUTUKSESTA JA OHJATA LASTA TEKEMÄÄN SITÄ OMASSA RAUHASSA JA PAIKASSA.

LISÄÄNTYMINEN

LAPSET OVAT LUONNOLLISESTI HYVIN KIINNOSTUNEITA VAUVOISTA JA MITEN NE SAAVAT ALKUNSA. LAPSET POHTIVAT, MITEN VAUVA ON PÄÄTYNYT ÄIDIN MAHAAN JA KYSYMYS VOI JOSKUS YLLÄTTÄÄ AIKUISEN. ON TÄRKEÄÄ VASTATA LAPSEN KYSYMYKSEEN JA VÄLTTÄÄ VASTAUKSIA KUTEN "KERRON KUN OLET ISOMPI" TAI KERTOAA VÄÄRÄÄ TIETOA. LAPSELLE ON HYVÄ KERTOAA LISÄÄNTYMISESTÄ YKSINKERTAISESTI JA IKÄTASOISESTI.

AIKUISEN VOI KERTOAA LAPSELLE, ETTÄ ISÄ ON LAITTANUT ÄIDIN MAHAAN VAUVANSIEMENET, JOISTA VAUVA ON SAANUT ALKUNSA. LAPSI VOI MYÖS IHMETELLÄ, MITEN VAUVANSIEMENET PÄÄTYVÄT ÄIDIN MAHAAN. AIKUISEN VOI KERTOAA, ETTÄ RAKASTELU ON AIKUISTEN TAPA TEHDÄ VAUVOJA JA RAKASTAA TOISIAAN.

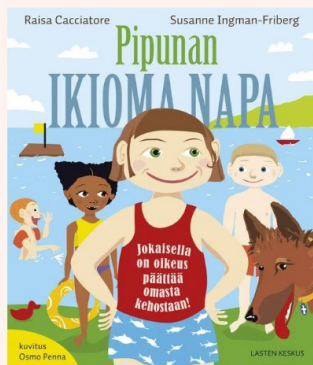

MIKÄLI KEHOTUNNEKASVATUS TUNTUU VAIKEALTA AIHEELTA OTTAA PUHEEKSI, TÄSSÄ ERILAISIA KONKREETTISIA VINKKEJÄ, MITEN VOIT TUKEA LAPSEN KEHOTUNNEKASVATUSTA ARJESSA!

NYKYÄÄN ON OLEMASSA PALJON LAPSELLE TARKOITETTUA KIRJALLISUUTTA, JOKA KÄSITTELEE KEHOTUNNEKASVATUKSEN ERI AIHEITA. ESIMERKIKSI KEHOA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA LÖYTYY PALJON: **MINÄ PÄÄSTÄ VARPAISIIN** (PIERRE WINTERS), **IHMEELLINEN KEHO** (NARAY YOON).

ERILAISIA IHMISIÄ JA MONENLAISIA PERHEITÄ KÄSITELEVÄT HYVIN SUSANNA ROSTI-SILVANDERIN KIRJAT **SULON JA ELSIN UUDET NAAPURIT**, SEKÄ **SULON JA ELSIN MUMMO KARKUTEILLÄ**.

PIPUNAN IKIOMA NAPA- KIRJA KÄSITTELEE JOKAISEN OIKEUTTA OMAAN KEHOON JA TURVATAITOJA. SAMOILTA TEKIJÖILTÄ (LISÄKSI HENRIKKA KANGASKOSKI) MYÖS PIPUNAN VESSARAUHA, JOSSA KÄSITELLÄÄN KEHON TOIMINTOJA, VESSAKASVATUSTA, PISSA-KAKKA-HUUMORIA, SEKÄ YKSITYISYYTTÄ.

JANI TOIVOLAN KIRJAT **POIKA JA HAME** SEKÄ **POIKA JA PERHOSTUNNE** KÄSITTELEVÄT SITÄ, KUINKA TÄRKEÄÄ ON SAADA OLLA OMA ITSENSÄ JUURI SELLAISENA KUIN ON. LISÄKSI KIRJOISSA KÄSITELLÄÄN IHASTUMISTA OMAN SUKUPUOLEN EDUSTAJAAN JA SUKUPUOLIIN LIITTYVIEN STEREOTYPIOIDEN RIKKOMISTA.

FANNI- JA MIU-KIRJASARJAT KÄSITTELEVÄT TUNNETAITOJA. NIISSÄ ON TUNTEIDEN NIMEÄMISEEN, TUNNISTAMISEEN JA SÄÄTELYYN LIITTYVIÄ TEEMOJA. NÄMÄ KIRJASARJAT OVAT PSYKOLOGIEN JULIA PÖYHÖSEN JA HEIDI LIVINGSTONIN KÄSIALAA. **FANNI-SARJA** ON TARKOITETTU 3–8-VUOTIAILLE LAPSILLE JA **MIU-SARJA** ON ALLE 3-VUOTIAILLE LAPSILLE.

LISÄÄNTYMISTÄ KÄSITTELEVÄ TIETOKIRJA **MITEN VAUVOJA TEHDÄÄN?** KERTOO LAPSILLE TARKASTI JA LAPSENTASOISESTI, MITEN LAPSET SAAVAT ALKUNSA. ELINA FISKEN TEKEMÄ KIRJA ON HAUSKASTI KUVITETTU JA HERÄTTÄÄ KESKUSTELUA LAPSEN JA AIKUISEN VÄLILLÄ.

FELICITY BROOKSIN KIRJASARJASSA ON MONIA HYVIÄ KEHOTUNNEKASVATUKSEEN SOPIVIA KIRJOJA. NÄITÄ OVAT MUUN MUASSA MONENLAISIA IHMISIÄ KÄSITTELEVÄ **MONEN SORTIN MONINAISUUS**. ERILAISIA PERHEITÄ JA TAPOJA ELÄÄ KÄSITTELEE KIRJA **MONEN SORTIN PERHEET**. TUNTEITA KÄSITTELEVÄ KIRJA **MONEN SORTIN TUNTEET** KÄY LÄPI ERI TUNNETILOJA JA NIIDEN TUNNISTAMISTA SEKÄ ILMAISEMISTA. KIRJAT ON KIINNOSTAVASTI KUVITETTU JA NIISSÄ RIITTÄÄ PALJON IHMETELTÄVÄÄ.

KEHOTUNNEKASVATUSTA TUKEAVIA LAULUJA:

YOUTUBESTA LÖYTYVÄLLÄ KIELINUPULLA ON LAULUJA, JOTKA KÄSITTELEVÄT TUNNETAITOJA JA KEHON OSIA. NÄITÄ OVAT MUUN MUASSA:

- MISSÄ ON SUN SILMÄT? (KÄYDÄÄN LÄPI KEHONOSIA)
- MILTÄ TUNTUU NALLESTA? (ERILAISET TUNTEET)
- KIUUKUN KESYTYS (ERILAISIA TAPOJA, MITEN LAPSI VOI "PURKAA" KIUUKKUA TURVALLISESTI)

KEHOTUNNEKASVATUSTA TUKEAVIA LAULULEIKKEJÄ:

- SUTSI SATSI
- PÄÄ-OLKAPÄÄ-PEPPU
- HUUGI GUUGI

NÄISSÄ KÄYDÄÄN LÄPI ERI KEHONOSIA JA ANNETAAN OHJEITA, MITEN NIITÄ TULEE KÄYTTÄÄ.

TÄMÄN OPPAAN TEKEMISESSÄ ON KÄYTETTY LÄHDEMATERIAALEINA VÄESTÖLIITON NETTISIVUJA, KEHO ON LEIKKI- KIRJAA (SUSANNE INGMAN-FRIBERG & RAISA CACCIATORE) SEKÄ OPINNÄYTETYÖTÄMME.